

Janko Polić Kamov

Čovječanstvo

Komedija u četiri dijela

LICA

SRĐAN KR PAN, posjednik i publicista

LEA KR PAN, žena Srđanova

dr. MILAN RAJČIĆ, odvjetnički perovođa i pjesnik

FRAN KUŠAR, novinar

LUJO MARAS, narodni zastupnik i posjednik

LJUBO MARAS, brat Lujin i trgovački pomoćnik

DINKO MARAS, brat Lujin i srednjoškolac

MARA, služavka u Krpanovih

Događa se na selu, ljeti, u dva dana, u jednoj sobi, sa stolom, sjedalima, divanom, foteljom i izgledom na more.

Sedma navečer

LEA stoji kraj prozora; gleda napolje. Izvana glasovi. Onda muk.

SRĐAN ulazi. Ponešto je udebljan, velik; idući kima glavom. Brk mu je malen, podrezan. Prečesto voli objesiti poluprezirno, poludosadno usne i počesati se neodlučno za tjeme. Tako i sada; zastaje i gleda u Leu. Onda trzne ramenima i uzme šešir. Ja idem na poštu. Ti dočekaj tu goste. Skine šešir i češe se. Onaj blond, bradati, dugački, ono je Rajčić. Tvoja literarna simpatija. Hm. - Ja idem na poštu.

LEA: Dobro. Ne okreće se.

SRĐAN: Nešto si nezadovoljna. Previše ih je došlo najedamput. Tebe, domaćicu, to možda smeta.

LEA: Ne - ne -

SRĐAN: Ne budi ovako melanholična i s njima. Ja idem na poštu.

LEA: Dobro.

SRĐAN: Hm. - Odlazi sporo. Brk je saspa ovjesio.

LEA okrene se i otkorakne. Sva je sitna, bez forma. Lice joj djevojačko, asimetrično; jamice udubljene; pogled zatečen. Samo joj velike oči gledaju bez pravca, nemirno. Nema ni stegna ni bokova ni sisa. Sva je ravna. Možda i zato, što je prije dobe obukla duge suknje. I lakti su joj ravni, suhi ko ravnala. Glas joj je malo promukao, pogotovo ako dugo ne govori. I zvuk joj je glasa uvijek bugareći i rečenice nemaju odsječenih interpunkcija.

RAJČIĆ zovu ga doktor; visok, s kozjom bradom, modrook, uspravan; živahan i plah najedamput; ne ufa se ući. Dopustite. Klanja se.

LEA brzo ga pogleda i odvrne pogled Reko je da ga tu počekate. Izvolte.

RAJČIĆ: Ako vi dopuštate. Hvala. Drugi nisu još gotovi. Ja prvi.

LEA: Bit ćete umorni od puta.

RAJČIĆ: Imali smo tako krasno more.

LEA: I zapad - Riječ joj zastane; kašlje.

RAJČIĆ plaho se ogleda: I zapad -

LEA: ... i zapad htjela sam reći. I zapad je krasan... Kašljuca.

RAJČIĆ kašljuca i on i nespretno polazi k prozoru. Glupo: Uistinu. Gleda.

Izvana glasovi. Kušar i Maras ulaze. Maras ima zaliske, hrapavo grlo, svinuta pleća i velike noge i ruke. Kušar je okretan s cvikerima koji mu obično vise na uzici, uvijavan; govori vrlo brzo.

KUŠAR: Vi ćete nas, gđo, morati uvijek izvinjavati. Nema vam nespretnijeg stvora od narodnog zastupnika u spavaćoj sobi. Maras maše glavom. Maras vam je potro ogledalo...

LEA: Ah... šta zato... šta zato...

KUŠAR: Pošao se je gledati - Maras obilazi naokolo sobe i zabada nos u slike, fotografije i iste stolice - pošao se je gledati, molim vas i... i ogledalo se je prevalo, molim vas. Ali Maras je ostao čitav.

LEA odmiče; naivno: Šta zato... šta zato...

KUŠAR: Recite mu, molim vas, da to nije sabor... da se tu ne smije razbijati...

MARAS okrene se prema Kušaru i udari rukama po stegnima: Molim te, šuti! Opet zabode nos u sliku.

KUŠAR: Mi ćemo vam dosađivati, gđo; možda i ne ćemo. Smetat ćemo vam samo, ali vi ćete nas uvijek morati izvinjavati. Mi smo primili poziv g. Krpana objeručke - ovako - šta mislite: ući pod krov onoga koji je sve krovove odnio. Vihor. Kakva je kuća tog organa - eto, što nas zanima. I zadnji njegov portret Naš najveći čovjek i Hrvat, u kojega svi zablenuti gledasmo... Ma vihor, velim vam! Odnio mu krov nad glavom i mi ga vidjesmo u negližeju. Šta! I kapu mu je odnio!

MARAS smije se hrapavo.

LEA začuđeno, u neprilici: Vi prećerujete... On je tako tih i miran... i dobar...

KUŠAR: Ma kad vam kažem: i kapu mu je odnio. Ko vihor!

RAJČIĆ prema Kušaru: Šta ste se uzvikali, kolega. A niste još gđu zapitali, kako se snalazi tu, gdje sve tako ljubezno, osamljeno šuti.

KUŠAR: Ljubezno šuti - dakle sam se ja vrlo osorno uzvikao, kolega?

MARAS: Čudnovato. Ovo je njegova fotografija i nije mu posve nalik. Tu je mršav.

LEA: Takvi je bio pred pet godina.

KUŠAR: Ja sam vam već rekao, gđo, da ćete nas morati izvinjavati. Uistinu: kako tu živite? Uvijek sami?

LEA: Uvijek. Ali tu nismo dugo. Tek dva, tri mjeseca.

MARAS: Čudnovato. A ja mu tu već pola godine adresiram pisma.

RAJČIĆ: Gđa je naime tek od tri mjeseca tu... Oni su tek tri mjeseca oženjeni.

MARAS: Čudnovato. Sjedne kao da već nema u što zabadati nos.

KUŠAR: I vi niste ni javili javnosti taj u svakom pogledu važni i zanimljivi događaj?! Srđan Krpan, koji je porušio sve idole, veličine, nadljude. On ni ne zna, kakvo u nas mjesto zauzima. Kad naš dnevnik donese ma samo kakvu njegovu noticu, to je jagma, razumijete. Zadnji njegov portret Naš najveći čovjek i Hrvat -

LEA: Ali, gospodine!

KUŠAR: Šta? Ne, velite vi? Čuješ ti, ekonomo, reci ti. Ta kad vam ja kažem! Kad se je čitalo da je naš najveći Hrvat ostao samo zato ideal, mitos, polubog, jer nije izilazio iz kuće, u svijet -

MARAS: - jer je bio pod krovom - zlorado se smije.

KUŠAR: - jer je bio ko svećenik kojega hiljade gledaju na propovjedaonici, a samo njegova kuharica za stolom i iza jela -

RAJČIĆ: Ali, kolega! Maras se uvijek smije.

LEA pokorno spustila ruke odostrag.

KUŠAR: Kad se vidjelo da je, kako negalantno i mudro kaže Srđan, ženska noga lijepa samo dotle, dok je u cipelici.

RAJČIĆ: - ma to je sve gđa čitala -

KUŠAR: da je stas sa steznikom toliko lijep, koliko ružan bez njega -

RAJČIĆ se lagano postavlja između Kušara i Lee.

KUŠAR: i kad je rekao: vama estete i patriote steznik i cipela, a nama bokovi i noga -

MARAS hrapavo, u grohotu: Ne, zaboga!

RAJČIĆ: Ta prestanite! Prestanite, domine. Gđa opet ne može sve izvinjavati. Kao da bi je htio primiti, zbuni se i drveno spusti ruke. Gđa nas je upozorila na zapad. Pogledajte! I vi ćete razumjeti, zašto se tu šuti i ne više, domine kolega. Ajdmo, gđo. Polaze k prozoru: Lea, Rajčić i Kušar.

MARAS okreće se, ali se ne diže. I u cijeloj toj kući stanujete samo vas dvoje?

LEA obraća se napola, uvijek nespretno: Da. Prije su bila tu njegova braća.

KUŠAR nenadano: On je dakle imao i braće?

LEA: Jedan je umro pred pola godine. Drugi se je oženio -

KUŠAR: Ma eto! Umro. Nitko nije ništa znao. I opet se izmakla jedna u svakom pogledu interesantna vijest. Šeta.

MARAS: A šta je bio pokojni brat?

LEA teško: Ma ne znam. Živio je na imanju... Ja ne znam...

MARAS: A drugi?

LEA: Oženio se u Americi.

RAJČIĆ: Vi dosađujete. Tako ste napali s pitanjima. Gleda sućutno u Leu: Dajte da odahnemo. Ne biste li me htjeli, gđo, povesti malo u baštu? Ja ćutim mirise.

LEA: Drage volje. Polaze k vratima; htjeli bi jedan drugoga propustiti; Rajčić nespretno izađe. A vi, gospodo?

KUŠAR: Mi ćemo vas čekati. Moglo bi pokraj nas povenuti cvijeće, zar ne, ekonomo?

MARAS: Ali molim te!

Ostaju sami. Maras se diže i polazi za njima pa se vrati. Gledaju se ljubopitno i pridižu pitajući nosove.

MARAS: Ja sam to i želio da ostanemo samo malo sami.

KUŠAR: I ja.

MARAS: A zašto?

KUŠAR: Ja ne znam.

MARAS: Ni ja. Čudnovato. Pauza.

KUŠAR: Ta djevojka, tj. žena; ja bih i opet reko djevojčica.

MARAS: I ja.

KUŠAR: A zašto?

MARAS: Ja ne znam.

KUŠAR: Ni ja. Pauza. Ta žena genija; ja bih rekao i - glupa.

MARAS: I ja. Čudnovato. Zašto nas je zvao? Je li mu to žena ili kći?

KUŠAR: Veli, žena. Nema razloga oblagati nas. Ali inače je on nepoznat. Da ima braće, to se nije znalo. Gdje je svršio škole, ne zna se. Da mu se je otac obogatio u Americi, to se samo veli. Pred godinu dana osvanuše njegovi portreti. Odmah se informiramo. Jedan nam je sumještani, pravnik, dao jedine podatke o njemu.

MARAS: Znamo.

KUŠAR: Ne, to ne znaš. Tu sam čuo na parobrodu. Đak je onaj često s njima razgovarao. Ali Krpan samo pita, nikada ne odgovara. "Kako je u Americi?" pita đak. "A kako vi pojam imate o Americi" odgovara Krpan. "Vi ste bili i u Parizu?" pita đak. "A koje ste vi romane iz pariškog života čitali?" odgovara Krpan. Jedan je jedini put dobio odgovor. Bilo je to ovako. Krpan je obično šetao poslije podne na jednoj strani sela. Jedamput ga sretne đak ujutro na drugoj strani. "Kamo, kamo?" pita đak. "Idem malo u Ameriku" odgovara Krpan i nastavi šetnju.

MARAS: Uistinu. Bilo bi vrijeme da mi njega pitamo. Ja uostalom ne znam. Nije mi nika-ko pravo što smo došli. Dosađivat ćemo mi njima, oni nama. Njegova gđa nije ni malo ugodna.

KUŠAR: On je neobičan. Ja bih rekao da pravi na čovjeka dojam leden, porazan. Njegove su kretnje užasno trome i hladnokrvne. Čini se slon koji milovanjem usmrćuje čovjeka. I brci mu vise isto tako tromo i prezirno-dobrodušno. U nas gleda kao mačka na miša s kojim se sigra.

MARAS: Živio je, vele, u Americi. Od bogate je familije. Našemu društvu nepoznat. Vidiš, to mi ne ide u glavu. A ipak pogađa uprav porazno naše viđenije ličnosti. Za Antića je napisao: Taj čovjek, koji u provinciji izdaje svoj organ, popularniji je i uvaženiji kao metla našega društva u glavnome gradu, gdje ga rijetko vide i gdje ga nitko ne pozna, negoli u mjestu, gdje ga uvijek vide i gdje živi. I to čini, te on nalazi najviše smeća u glavnome gradu i dotični građani osjećaju čarobnu moć njegove genijalne metle... Meni je pisao: Rašić zauzima najodličnije mjesto u vašoj stranci, jer ga nemate dnevno oko kavanarskog stola, jer među omladinom i općinstvom dolazi samo u rijetkim zgodama, sa tribine i jer pazi da mu fraze odgovaraju veličini momenta, a poza veličini fraza... A ako nema velikog momenta, onda niti ne uzima riječi niti se uopće kaže. Mandić su i Kušar daleko umniji od njega, ali su obojica društveni, brbljavi i preveć intimno opće sa đašt-
tvom. Dakle. Pozna sve, a njega nitko.

KUŠAR: Pa to je sve istina, što je pisao. Nije li?

MARAS: Jest. Ali je to možda i nužno. Mi smo previše inteligentni da uzdržimo disciplinu u stranci. Nismo autoritativni, jer vidimo istinitost njegovih portreta.

KUŠAR: Pa zato ti ne može biti neugodno što smo kod njega.

MARAS: Ne znam. Mi ćemo kod njega, koji je sve neobičnosti učinio tako običnima, osjetiti manje neobičnosti. On je jednostavan. Ali baš me ta jednostavnost buni. Jer - obratno - iz najobičnijih pitanja i odgovora može on izvući najveće neobičnosti. Bilo što bilo. Njegova me gospođa buni: izgleda ko djevojčica, a moraš se ponašati ko pred gospođom.

KUŠAR smije se: Ko zna. Nije li i to što u savezu sa neobičnostima koje postaju obične. Ne. Ja ne mislim još ništa. Ona je možda umna, genijalna... možda je glupa, vrlo glupa. Uostalom - doktor će nam znati reći nešto više. Mi znamo samo to da ima prekrasan rukopis i Krpan ju je samo zato... oženio! Pauza.

MARAS: Doktor veli da nas je gospođa upozorila na zapad. Ja nisam čuo.

KUŠAR: Ni ja.

MARAS: Čudnovato. Čekaj. Pada mi na um, kako je za Rašića rekao i to: On dolazi samo kod velikih momenata i onda ljudi misle da velike momente stvara on... Sve... sve... Gleda napolje.

KUŠAR šeta: Nije mi još pokazao svoje biblioteke. Vele da nema još ni trideset godina. Ona nas je upozorila na zapad. Ni ja nisam čuo. Kad mu se predstavim: "Fran Kušar, novinar" nije mi pružio ni ruke, samo je rekao: "Pa to je lijepo od vas, kako se to u sličnim zgodama kaže". Onda je rekao: "Ovo je, gospodo, vaša soba. Dobro došli. Kad vam dosadi, recite zbogom. Ja idem na poštu". To je uistinu sve preobično. Vratit će se i reći: "Gospodo, podimo na večeru".

MARAS: A možda zaboravi.

KUŠAR: Ne. To već ne bi bilo obično. Ja ćutim mirise. Ajdmo.

MARAS: Čekaj, ide. Nosi snop pisama i novina. Obojica gledaju.

KUŠAR: Začudo, kako sitne korake pravi.

SRĐAN izvana viče: Ja sam, gospodo, bio na pošti.

KUŠAR povuče se natrag i guši od smijeha.

MARAS ide mu u susret: Pa to je lijepo od njega.

KUŠAR: Jako lijepo. Smiju se. Što sam ti rekao?

Obojica izađu. Onda se vrate. Srđan odlaže na stol snop. Ima svakakvih kuverata: velikih, malih, bijelih, šarenih. Oni zastanu na vratima.

KUŠAR govori usiljeno polagano: Izvolte vi... Mi nećemo smetati. Vuče Marasa.

SRĐAN: Oh, ništa, ništa osobito. Poznam moje korespondente po kuvertama tako te ne moram ni adrese čitati. Odložio je snop, počeo se i čas stao.

MARAS u neprilici gleda Kušara: Mi ćemo počekati. Ne bismo podnipošto željeli da vam ma u čemu budemo na smetnju.

SRĐAN: Ah šta - smetati. Odlazi polagano. Sad ćemo na večeru. Nenadano digne glavu: Zašto se vi smijete, Kušaru? Zbilja. Ja sam vas zaboravio ponuditi cigarama. Uхвати ih pod ruku. Nemojte me krivo shvatiti. Ja sam vas pozvao samo zato da stupim u bliži kontakt, osobni, s našom inteligencijom. Tako živim osamljen. Pusti ih. Ja sam zaboravio. Nuđa ih cigarama. Izvolte.

Odlaze. Čuju se čas još glasovi. Pauza. Sumrak. Još se vide boje mora i neba, ali sve jednoličnije, gušće. Lea ulazi. Obim je rukama uhvatila sise. Zgrčena je. Zatvara vrata. Jeca. Onda se baci na divan.

SRĐAN na vratima: Šta je? - Šta je? - Zakoraca. Govori. Bliže. Govori. Uхвати je za ramena i vrlo lako pridigne.

LEA zastire si lice: Šta hoćeš ti!

SRĐAN: Da budeš pametna i trijezna. Šta ti je? Skida joj ruke. Ovo lice! Oturine je. Svi su kod stola. Čekamo tebe. Ne pitam, vidiš, više ništa. Samo dođi. Ne pravi scena. Nisam ih

dozvao u teatar. Neću ti reći da sam osupnut, da ne poimam, da si danas čudnovata... čudotvorna... Kasnije. Sada dođi.

LEA uhvatila se rukom stolice: Danas si i ti čudnovat. Nasilnik! Spusti lice na ruku. Ne mogu. Odvuci me, odnesi, sveži... Jak si, sada! - sada!! -

SRĐAN: Sada. Udari se po čelu. Ho capijo! Smije se. Ho capijo! Paf! Fićuka.

LEA: Ne, nisi razumio... Ja, ja, ja...

SRĐAN: Čuješ. Začudi se malo. Poslat ću ti doktora, nek te izliječi, reći ćemo od hysterije pred porođajem...

LEA srdito, nervozno stišta prste; u šaptu: Ne rugaj se! Ne rugaj se, ako ne razumiješ! Ne rugaj se... i ti...

SRĐAN: Ko se ruga još? Okrene se cijelim tijelom prema zapadu. Tri si mjeseca štjela - pa govori... Uime božje! Odšeta polagano prema prozoru. Nenadano: Ali večera čeka - i oni čekaju. Ja ne mogu bez tebe. Mara! Viče na prozoru: Mara!

LEA ide za njim: Šta hoćeš? Idi. Pusti me. Idite svi...

SRĐAN: Tako. Ne valja praviti scena... Na prozoru: Ne. Gospođi je pozlilo. Oni mogu i bez nas. Zatvara prozor i upali svijeću. Ali je odmah utrne.

LEA: Zašto ne ideš? - Šutiš. Slijedi ga. On šeta. Idi, molim te.

SRĐAN primi je za ruku: Zašto da ja idem? Ti ne ćeš - neću ni ja. Basta. Sjedne i izvali noge.

LEA odmah; poniknuto: I baš - ne.....Srdiš se... I baš - ne... Tiho: Ja bih htjela otići. Kući. Ja bih htjela... Tu ne mogu. Hvata se sisa. Oni mi se rugaju. Ni jedna moja riječ nije umjesna... Čula sam... Rekli su - glupa... Išlo je mene, jer drugih žena tu nema. Rekli su - dijete. Išlo je mene, jer druge djece tu nema... Ja sam čula. I doktor je čuo... A i da nisam čula, bila bih vidjela... Ne znam, kako se ponaša, kako se razgovara... Hoću li govoriti o književnosti? Oni su književnici. O politici? Oni su zastupnici. O toaleti? Ja nisam žena. O kazalištu? Ja sam dijete... Sjela na rub stolca, nahero i primila se zaslona. Ti - ti - ti si, vele, genij, ti -

SRĐAN: Pa to je lijepo od njih.

LEA: Ti si, vele, skinuo sa svih velikana cipele i steznike... Nema bogova ni polubogova... samo je čovjek... I ti - genij -

SRĐAN pozorno digne podbradak, ali ga odmah spusti. Velika šutnja.

LEA ovila se oko zaslona pa puna uspomena i elegičnosti: Tamo... na selu... sama. Čula sam bila za tebe, čitala tvoje portrete i slušala đastvo, kako te čita, citira, veliča... Imali su i klub Krpanov... To je heroj. Taj siječe, kad piše; i više - ubija. Svi oni u koje su njihovi ocevi vjerovali kao u uzore, mitose... sve je to padalo - jedan za drugim - jedan za drugim... Ti si ih obarao... Ti vitez!... Ja sam te gledala velikog, strašnog, lijepog - ko orla - poletnog, oštrog, jakog... To su naša srca, naše duše u njegovim pandžama... Kako ima oštro oko, govorahu svi... Kako mora imati oštre pandže, mislila sam ja... Kako mora biti divlje, kraljevski i ledeno tamo, gdje kruži on... Sam, govorahu, živi na jednome otoku i nitko ga nije još vidio... A on vidi sve i vlada svima... Na obali mora, za bure, pljuska i groma... Samo ga sunce kadgod vidi i on mu pogleda mirno, hladno u oči. To sam ja. Ja. Bljeskovi su moje žice, gromovi pjesma i vječnost carstvo... Njega, govorahu, čitaju i tuđinci, Francuzi... Je li star? Je li mlad? Ako je star, onda je strašan ko Lir u oluji, gori i šumi... Ako je mlad, onda je strašan ko Arkandeo na vratima raja... A kad se spusti mrak i samo zvijezde žive i dišu na crnome nebištu i horde strašila udaraju na kapke njegove

kuće, on ko Krist odgovara: Ja sam!... Živio je u Americi, govorahu, u prašumama, među divljim plemenima... A ja - sam mislila i maštala... sanjala... Tražim mladog, pametnog i inteligentnog mladića s lijepim rukopisom - On? - Javila sam se... došla sam i ti, ti, ti - Nenadano zaduši riječ.

SRĐAN: Hm -!

LEA: Ništa. Grozno ko da gleda u mrak: Ništa.

SRĐAN: Hm - !

LEA: "Oženimo se", reko si, jer ljudi vele da smo muž i žena... A ako se ne oženimo, nećemo imati mira od ljudi i - župnika. Gadi joj se; diže se i sva nakostrušena odrine stolicu. Muž i žena! Bez poljupca!! Kad bi škrinuo ključ dolje na vratima, škrinuo bi i gore - na dvojim vratima... Trese glavom. Sada! Sada! Ne prije. - Sada mi se to gadi! Gadi!! Otetura.

SRĐAN: Hoćemo li paliti svijeću. Upali žigicu Raskuštrana si. Pali drugu i upali svijeću. Govori, grdi, pljuj. Sada.

LEA: Sada!

SRĐAN gleda je: Još bih se mogao u tebe zaljubiti.

LEA podglas viče: Ne budi tako miran... tako voden. Ne čini sprdnju iz moje mladosti, mojih sanja, moga života...

SRĐAN sklapa oči; ko pričalac: ... A bila je tako tiha i sitna. Ko da joj uvijek bijahu zatvorene oči; slijepa... ko da joj se osušio jezik; nijema... ko da joj začepiše uši; gluha... Ja sam zaboravljiv; ali kad ovako zaklopim oči, svega se sjećam... Koliko je ona trpjela, što ne vidi, ne čuje, ne govori... Šetala je po suncu - gologlava; šetala po kiši - bez kišobrana... Sva je crna i oprana...

LEA preneraženo se skutрила iščekujući nešto; a onda, kad je on naglo otvorio oči, uspravila se.

SRĐAN: Sad - sad sam zaboravio. Šeta kraj vratiju.

LEA: Ja nisam. Prvi si dan rekao: Vi ste, Mara, previše solili. Bio si srdit. A vi, pitao si mene, volite li vi uljena jela. Da, rekla sam. Bio si presretan. Onda - Vidjela sam te samo jesti i pisati -

SRĐAN: Čak i jesti!

LEA srdi se: Da. Samo jesti i pisati. Ja sam jela - na silu i pisala - na silu - adrese i prepise... Srdi se još više: Jesi li me kad pogledao? Pomiče usne; oči su joj velike: Jesi li kad pitao: što će da bude iz nje? Neće li i ona htjeti poživjeti? Neće li i ona morati poživjeti... Jesu li i za nju, mogu li i za nju biti pjesme - riječi, a riječi - sve?... Trese se. Jedamput sam htjela skočiti u more i kako mi je misao samoubojstva bila došla... stala sam žeđati život, život i samo život... žeđati, znaš, u grlu, na usnama, na jeziku, na očima... na tijelu... Pa! Pa! A ti? Ti, kog nitko ne vidi, jesi li ti vidio moju žeđu, kad si sravnio moja luda, mahnita pisma i svoju trijeznu, prezirnu krv?... Nije mu se približila.

SRĐAN: Slobodna si još uvijek.

LEA: Sada! Za koga?

SRĐAN: Za svakoga: za zakon, za vjeru, za... liječnika... za Rajčica... za suca... za mene...

LEA: Zašto se i sada smješkaš? Ni sada ne vidiš.

SRĐAN zatvara oči: Vidim. Ali ona ne vidi. Došli su momci i pjesnici: slava i život -

LEA zaleti se prema njemu, hripi: Ovi! Ovi! Stisne se uza zid.

SRĐAN: Rajčić! Pjesnik strasti, života i poštenja. On, tvoja simpatija. - Znaš, gdje je pjevao ljubav sunca i planeta, stisak svemira i cjelove zvijezda... Pa i luna, pitao je jedamput, je li ona baš usidjelica? Nije li ono udovica bez djece i ženidbe... Prevarena djevojka.

LEA: Ne govori tako. Ovi nisu oni... I Rajčić je takav udovac.

SRĐAN: Hm - hm - Smije se pogrbljeno.

LEA: I to - i to - Srdito odšetala. Ide... bojažljiv, nespretan i pokraj njega postajem još bojažljivija... Tu, dolje, u bašti, čuli smo, što oni govore... Rekli su glupa i djevojčica... a on, on nije našao jedne riječi za utjehu... On je nenadano zamuknuo umjesto da kihne! da kihne! da - ne čujem...

SRĐAN opet sjedne: Pa to je lijepo od njega.

LEA njemu u lice: O! O!

SRĐAN: To sam ja znao.

LEA k. g.: Znao!

SRĐAN: Noga bez cipele.

LEA: Ah! Nagne se na zid; pauza; onda teško dišući: Znaš... znaš i to... što su oni... oni... oni... za mene.

SRĐAN: Hm - !

LEA: Danas, kad su došli, kad su ljudi ušli pod tvoj krov... kad sam sve vidjela, čula... kad su oni mene vidjeli, čuli... kad su rekli za ženu jednog kolosa... djevojčica... za družicu jednog genija... glupa... on je, Kušar, drsko pogledao na moje sise, bokove, a oni u moje oči... i pazili na moje riječi... a kad je Kušar rekao to što i ti... noga bez cipele... Rajčić je - je - kad je Kušar pitao za tvoju braću... za našu ženidbu... ja - ja sam se zbunila... Kušar... ne, Rajčić me je odveo van... prekinuo razgovor... Zašto... jer je valjda slutio... ili... ili... i znao... Umorno uzdahne. Vani se mračni.

SRĐAN: Kušar je rekao da si glupa. Kušar, čekaj, Kušar... Mahne glavom: Svejedno. A Maras? Pregledava pisma. Ovo je tu pismo njegovog brata. Maras ne zna. Doći će i on. Mahne glavom. Svejedno. Pogleda je, počeuše se, objesi brk i upali cigaru.

LEA govori ne gledajući u njega; zakoraca pa stane pa opet zakoraca: Šta će oni misliti? Pogne glavu ko da sluša. Čuje se slabi žamor. Ništa se ne razbire. Šta oni misle o nama? O ovome sada? Pitaju li: šta rade gore sami? Jesu li prislušivali? Da jesu... da jesu... Bolno se uspravi i uhvati za pas. Boli. Sve.

SRĐAN: Hoćemo li?

LEA zaduva se: Kamo?

SRĐAN: Na večeru. Smiješi se. Na vratima kucanje. Ko je? Otvara. Ko? Bolje, recite, bolje. Ako su gotovi, neka izvole ovamo. Pali lampu, utrne svijeću i rastvara prozor. Rumena si. Baš lijepa. Raskuštrana. Ko zaplakana. Pikantna. Dočekaj ih. Gega se. Oni će si misliti svašta, ali neće naslutiti ništa... Pa igravimo se malo poziranja. U ime božje...

LEA: Šta ću ja s njima?

SRĐAN: Ne izbjegavaj društvo. Da otideš, mislili bi štošta. Ovako smo oboje još porugljivo, dobrodušno grohoće tajanstveniji, zanimljiviji, mističniji... u svakom pogledu neobičniji... hahaha... genijalniji. Otvara širom vrata. Ulaze njih trojica plaho, ljubopitno na prstima. Zaboravio sam na večeru. Oprostite, gospodo. Ovo je prvi put, što zaboravih na jelo. Uhvati Leu i izađe s njom.

Zgledavaju se. Svi imadu u ustima čačkalice. Malo su "onako" raspoloženi. Gledaju se, dižu pitajućí nosove, rašetavaju se, zgledavaju, smješkuju i opet nastave šetnju.

MARAS poluglasno: Glavobolja, šta li. Čudnovato!

KUŠAR: Zaboravio prvi put na jelo. Što sam ti rekao?

RAJČIĆ: Ali, gospodo, ostaviti nas najprije onako, sada ovako... onda reći: "vi gore", a jedva dospjesmo ispiti vino, "a ja dolje" - to znači da ili nas drži za luđake ili je luđak on -

MARAS: Ili - ili je ljubomoran na vas.

RAJČIĆ plaho diže obje ruke uvis: Pst...

KUŠAR: Vidio vas je nasamu s njom. Citirali ste joj svoje pjesme.

MARAS: I sad vas je pogledao ovako.

RAJČIĆ k. g.: Psst...

KUŠAR: Ovili ste je bili oko pasa -

MARAS: - i šaputali -

RAJČIĆ: Na moju poštenu riječ, gospodo... bili smo dva koraka udaljeni i ne progovismo gotovo ni tri riječi... Ali ona, ona je čula vas. Rekli ste: glupa djevojčica. Ha!

KUŠAR: Fuć! Okrene se i odšeta.

MARAS: Paf! Okrene se i odšeta.

RAJČIĆ: Da ste je onda vidjeli... Stane nasred sobe; oči mu modro poigravaju; brci mu se tresu. Vi ne znate, kako se može uvrijediti žena i kako ona od uvrede trpi. Posrnula je. Oči joj se ovako otvoriše - od čuda, od očajja, od jada... Tu. Na ovoj osami. A tamo je žuti zapad ležao smrvljen. More - žuto, narančasto, crno, crveno, bijelo, modro... mrstilo se, srsilo, voralo žedno njenih pogleda. A ona je gledala u nebo - dugo, dosadno, bljedno... Strmoglaviti se tamo!

MARAS: Ma što to vi govorite. Ni ja baš nisam štono riječ ko klisura. Nisam navikao na južna vina. Ali strmoglaviti se u nebo - oprostite!

KUŠAR: Ti ne razumiješ. Ni ja baš nisam štono riječ ko klisura, i ja sam odvikao od južnih vina, ali doktor ima pravo.

RAJČIĆ: Ni ja nisam štono riječ ko klisura. Ali da ste ju vi vidjeli! Zapad je ležao smrvljen, velim vam. Išli smo za korak daleko jedno od drugoga, ali nam se duše spoticahu jedna o drugu, opasane, stisnute...

MARAS: I vi ćete sada da mi dokažete da duša ima bokove i zlorado se smije da vi niste u nju zaljubljeni.

RAJČIĆ: Ne razumijete vi toga, domine, pa što ću vam ja. Zapad je bio žedan njenih pogleda, velim vam.

KUŠAR stao nasred sobe i pruža široke dlanove k nebu: Žena. Pucne usnama. Šta? O žensku se dušu spotaći ne možete, jer je nema. Sve vaše umne, poletne misli i riječi proguta njezin zijev. Ovako. I vi mislite da je riba progutnula meku i udicu. Povucite i vi ćete se uvjeriti da žena nije riba, da vaše umne riječi nisu meka i da ste svojom udicom uhvatili sami sebe.

MARAS: Čuli smo. Ali ti ne možeš prosuditi vrijednost žene, jer nisi ekonom.

RAJČIĆ: Ni vi, jer ste ekonom. Ali vi zaboravljate, gospodo, da smo imali jednu ženu koja je bila u uroti glava i mužu i bratu -

MARAS: i kojima su radi njene politike odrubili obje glave -

KUŠAR: i kojoj nisu odrubili nijedne, jer je nije ni imala. Sva trojica prasnu u smijeh.

RAJČIĆ čupa bradu, ljubezno: Promašili smo. Ali vi se, gospodo, varate. Pokušajte razgovarati s njom i vi ćete se uvjeriti da je to prerijetka žena.

MARAS: A vi ste razgovarali - intimno?

RAJČIĆ: Ne. Rekoh. Ali recite i sami: ne napunja li vas nečim tajanstvenim ova kuća, ovo more, ovo dvoje tu... Pogotovo sada, kad je noć tako duboka, bez lune, bez elektrike...

MARAS: Ma da. Ali recite po duši, ne biste li se i vi sada najvoljeli prošetati. A vidite. Mi moramo tu stajati, čekati i -

KUŠAR: Ne moramo. Izađimo.

MARAS: Čudnovato. I ja, da, i ja -

KUŠAR: Ja, vidiš, ne.

MARAS: Što to?

KUŠAR: Ne, vidiš. Ajdmo.

MARAS: Htio sam da kažem... Ušli smo pod krov onoga koji je sve krovove odnio, pa - pa svejedno. Vi, doktore, vidite, osjećate veću tajanstvenost otkako smo došli, negoli dok gledasmo u čudovište tamo sa grada.

KUŠAR: Ja, vidiš, ne. On nas je pozvao da vidimo kako i on jede, hoda na dvije noge i zna biti zaboravljiv pa čak i nepristojan.

RAJČIĆ maše rukama: Tiše. Tiše. Polazi do prozora. Ovamo, gospodo. Gledajmo sada - noć. Sva trojica gledaju napolje. Maras strahovito zijevne. Smijeh.

SRĐAN otvara polako vrata: Ja sam, gospodo, povečerao. Oprostite. Ako ste umorni, izvolite; ako niste, kako vas volja. Moju ćete ženu izvinuti. Ona je, kako se već to u sličnim zgodama kaže, neraspložena. Šta ćete.

KUŠAR: A molim vas. Ta mi razumijemo.

SRĐAN: A vi, g. Marasu, vi imate brata.

MARAS: Tri.

SRĐAN: Da, ali jedan je tu u gradu namješten u trgovini.

MARAS: Vi ga poznate.

SRĐAN: Tako - po viđenju, kako se to kaže.

RAJČIĆ: Ja vam nosim toliko pozdrava, te vam nisam još dospio nabrojiti imena.

SRĐAN: Ima još vremena. A vi g. Kušaru, niste oženjeni?

KUŠAR: Nisam ni ne mislim.

SRĐAN: Ja pitam, jer ima jedna Kušarova, koja piše u ženskoj reviji.

KUŠAR: To je moja sestra.

SRĐAN: Toliko se je u nas javilo novih radenika, a ja ih poznam vrlo malo osobno. Vi ćete se možda čuditi toj mojoj strasti ličnog upoznavanja.

KUŠAR: Ne, nimalo. Vi imate svoje ciljeve -

SRĐAN: I sredstva, ali ne nepoštena. Da. Ne gledajte tako nepovjerljivo u mene. Vidite, to me se neugodno doima. Mene niste na dolasku ni pozdravili, kako pozdravljate druge. Ni ruke mi niste pružili. Ja sam, čini mi se, rušenjem drugih veličina postao veličina sam. A to ne valja. Evo, sad se zgladavate. Ni to ne valja. Valjda ste se uvjerali da i ja hodam na dvije noge. Vi se, Kušaru, smiješite. A ipak vam je to živa istina. Ako stupite sa mnom u opširniji razgovor, vidjet ćete da ja govorim vrlo slabo njemački, ruski uopće niti ne pokušah, a engleski apsolutno nikako... Ne čudite se. Ja vam i fiziku poznam za dovoljno, kemiju za nedovoljno. Da je ko od vas slučajno profesor, uvjerio bi se da me uza svu gostoljubivost, godine i genijalnost ne bi mogao nikako propustiti na maturi. Moje se studije na francuski - prevadaju. Ja sam, molim vas, postojano pisao "Mussett" sa dva "te"; vaš je dnevnik štampao kako sam ja napisao, jer ili ne zna vaš urednik francuski ili moje stvari ne treba čitati ili se mene nije usudio ispraviti. Nedavno sam razgovarao s jednim znancem trgovcem i on mi je rekao, da je korektura vašeg dnevnika ispod kritike. Ja sam posumnjao. On mi je pokazao na "Mussett" na četiri-pet mjesta... Ovoliko za danas dosta. Htio sam samo da vam dokažem da sam ja - ignoranta. Ne. Ne kimajte glavama. Vi se dapače, Kušaru, opet smiješite. Ja vas molim da mi vjerujete i da se ne pođete uvjeravati... Mogli biste reći da sam drzak... da nisam ni za nižu gimnaziju. Pogleda u pod i skrsti ruke odostrag. Eto, sad se opet čudite; dapače i oči suviše rastvarate. To ne valja. Ja nastojim biti što jednostavniji. Vama to ne ide u glavu, te ja ne znam njemački. Da vam kažem: gospodo, ja idem načas na Mars po cigare - vi biste prije vjerovali i upozorili da sam zaboravio šešir i da je vani prejako sunce... Ne rugam se, kako to vi mislite. Govorim ozbiljno. Eto: ima, recimo, jedan novinar; piše o svemu i svačemu; svi misle: učena li čovjeka! A uistinu on ne zna gotovo ništa, ali zna o svemu pisati. Ekscerptira recimo jednu knjigu i pametniji izgleda on od onoga koji ju je napisao. Ma nije li vrednija ona koja je lijepa ili ona koja se umije napraviti lijepom? Ne, ne mislim ni izdaleka vas, Kušaru. Šta će nam lijepa seljanka s pedeset sukanja i puna sadržaja, kad eno imamo gradsku damu svu zaobljenu i bez oblina? Ali je ukusnija, ljepša, i ja, vidite, ja ovu volim više... Na šetalištu, dakako, a sad se o šetalištu ili kazalištu i radi. Ma ne, gospodo, tura ruke u džepove od hlača i raširi noge - ja to govorim samo zato da se približimo, da moje djelovanje ne promaši, da budemo slobodniji, drukčiji, komotniji među sobom barem, u svojim dušama barem... Eh - moj je ideal - puhne u zrak. I ja snivam. Odmah se promijeni. Pogodite, molim vas, zašto ja nemam salonroka. Pretražite čitavu kuću, sve ormare - nećete naći. "Ne treba" mislite. "Šta će to njemu!" reći ćete. "Prezire!" držite. A baš vidite, ja to trebam, volim, apsolutno trebam - i nemam. Mogu kupiti i - nemam. Zašto? Zato, jer je meni užasno teško ići u dućan, primjenjivati, odlučiti, da li mi pristaje, koliko vrijedi... Već deset godina snivam o salonroku i znojim se, gospodo, znojim... i kad mi se pruži prilika, ja strepim, fizički trpim, kako ga kupiti, obući i kako se u njemu kretati. Toliko sam puta bio u ložama, posjetima, salonima... Svi su govorili: Gle, originala! Taj prezire - etiketu! Da, zovu me i heroj! Orao! Arkandeo! Zagleda se u vršak cipela i diže na pete. Vama je neugodno, makar me vrlo rado slušate. Voljeli biste da se to tiče kojega drugoga koji nije tu prisutan... Vi biste radije to čitali, razumijem, jer ovako ne znate preda mnom kaku pozu zauzeti, što reći, kako se nasmiješiti, kako popratiti... Ma ne! Ta uzmite za primjer koju javnu našu ličnost. Kako to bagatelno stupa na tribinu! Kako bagatelno govori! Kako bagatelno prima odobravanja i žamor! Bagatelizira, reći ćete, svoju čast narodnog zastupnika, publiku i govor. A baš obratno. On strepi, on uvažava, on uživa. Ne mislim vas, Marasu. Ja sam se samo sjetio jednog mladog, nepoznatog hispanskog pjesnika koji je svojim strastvenim, upravo panterkim stihovima zaludio jednu djevojku i kad su se njih dvoje sastali, djevojka je onijemila od čuda, što panter ne samo nema nokata i zubiju, ne-

go nema ni - jezika. Tako je bio plah... Oprostite. Ja vas umaram. Ne dam vam ni do riječi. Ali kakvu vam ja znam još strašnu pripovijest. On je bio naoko, vrlo, vrlo - Oprostite. Hoćemo li na čašu vina? Tijesno vam je oko srca, znam. Htjeli biste nešto reći; osjećate da morate nešto reći, a ne znate što i ne možete ništa... Oh! za dva dana naći ćete prijatelja u meni i u sebi u svima. Tu... tu... u ovoj osamljenoj, pustoj, gluhoj kući... Nema šetališta, nema tribina, nema javnosti... Nema ljudi... Izvan života, izvan svijeta - Izvolite. Uzmite lampu i dignite visoko uvis. Izvolite. Izlaze. Kako vas volja. Možemo još malo prosjediti. Uostalom - bez obzira. A vi biste nešto htjeli, Kušaru. Izvinite, gospodo, samo čas. A vi izvolite. Još drži lampu. Kušar ulazi u sobu. Uzrujan je. Zakopča kaput. Uzdahne.

SRĐAN ulazi s lampom pa je postavlja na staro mjesto. Dakle. Ne gleda ga.

KUŠAR ponovo zakapčavajući kaput: Nakon onoga što ste nama povjerali, nakon vaše izjave o prijateljstvu koje će nastati između nas... dužnost mi je da se ispričam. Ja sam se izrazio o vašoj gospođi tako te sam je morao vrlo teško uvrijediti. Ona je, kako mi je kasnije rekao Rajčić, to i čula... Njezino neraspoloženje dakle - vi znate, čini se, uostalom...

SRĐAN: Znam.

KUŠAR: Ja se moram ispričati. Njezino ponašanje nije toliko djelovalo na mene, na moju negalantnu izjavu, koliko moj princip... Ja o ženama imam uopće loš pojam i antipatiju... Izmaklo mi se... Jer možda je i ona pokraj vas izbljedila. Vi znate, što mi je na jeziku.

SRĐAN: Znam.

KUŠAR: Dakle, ako je moguće, onda udesite sve tako da se to zaboravi, da se ne shvati baš onako, kako je to gospođa shvatila... kao prosto osobno podrugivanje, prezir i omalovažavanje... Radi se o principu... Htio bih da to i gospođa dozna.

SRĐAN: Hm - ! E pa recite joj. Počeše se i izađe. Čuje se tad slabi govor.

KUŠAR puše; uzdiše; čeka; dapače i zijevne jedan, dva puta.

LEA rumena je; ukočena; promijenila i haljinu; goloruka; golovrata.

KUŠAR kratko je pogleda i odmah se šutke pokloni ne digavši glave.

LEA zastaje na ulazu; i ona diše teško: Vi želite sa mnom govoriti nasamu. Zatvori vrata i zadrži ruku na kvaki.

KUŠAR snašao se; gleda je: Ja sam bio rekao odmah na početku da ćete nas morati izvinjavati... Ja sam se izrazio o vama onako, kako se ne smije izraziti ni onda, kad to dotična osoba ne čuje... Vi ste međutim čuli.

LEA živi, ohrabljena njegovom neprilikom zakoraca: Čula sam. Sve.

KUŠAR malakše pred njom: Ono mnijenje nije diktovala vaša pojava, nego moj princip. Ja na nijednu ženu ne gledam drukčije... Moja sestra važi kao ugledna ličnost u našoj javnosti, ali ja nemam ni o njoj bolji pojam... Vi ćete shvatiti da je meni sada vrlo neugodno ponavljati sve ono što sam o vama rekao i što vi već znate.

LEA: Da. Govorite o principu.

KUŠAR malakše: Čemu?

LEA živi: Vaš princip morale su diktovati žene. Vi ih valjda vrlo dobro poznate.

KUŠAR nazaduje: Principe si diktujemo sami - to je moje mnijenje.

LEA u velikom čudu: Sami! Vi žena ne poznate?

KUŠAR: Moje javno djelovanje nije naišlo na odziv u ženskim krugovima. Moja predavanja i razgovori nisu zanesli žene; ja sam vidio zanos za ideje, literaturu, sisteme samo

na pozornim pogledima mladića. Među ženama uživam glas vrlo dosadna čovjeka. A ja, dopustite, cijenio sam više one koji su bili čista, jasna, puna jeka mome poletu... Ja sam se dakle prema tome mogao prevariti u svom principu prema pojedinim ženama... što je bio slučaj, prvi, s vama... Rekoh. Vi me morate izviniti i mi moramo postati prijatelji.

LEA sva je opet velikih, sretnih očiju: Da, da... O da...

KUŠAR: Vi ste trpjeli nakon moje izjave. Za ovo se ispričavam. Ali... vi ste trpjeli i prije moje izjave... Za ovo ne pitam. Ali moja lako dršće iskrenost nije baš takva, te ne biste i vi mogli reći, zašto smo se mi vas neugodno dojmili... Zašto sada govorite lakše, spremnije i radije sa mnom... Oprostite. Ovo je pitanje možda... netaktično... Vi mi možete, ali ne morate odgovoriti.

LEA odvraća pogled; oči joj se opet suze: Drukčiji mi se prikazaste, no što sam vas ja zamišljala. Uhvati se za bok; lako se savija. Ja sam bila pošla za... ne... bila sam pošla služiti velikom mužu puna zanosu kao vaši slušatelji i čitatelji - mladići...

KUŠAR zagriže u usnu: Nastavite. - Vi šutite. - Pa onda - zakoraca i stane. I on se je možda prikazao drukčijim no ste ga zamišljali... Povuče se natrag.

LEA lako dršće: Sada ne... sada ne... oni nas... vas - iščekuju... Ne zavlavimo. Kasno je.

KUŠAR: ... i vi ste pošli služiti velikome mužu... puna zanosu... ko - mladići... koliko sam - Trgne se; omjeri je drsko, vrebajući i opet se trgne: Ne. Ne gledajte. Ja ne znam ništa. Ja naslućujem, ja maštam... Zamišljam vas tamo, na selu... Koliki ushit! Čitala i maštala. Zašto - ne - i vi se prevariste... Ni on nije onaki - Nervozno zakoraca.

LEA uzruja se i ona; brzo, oštro: A jest!

KUŠAR trgne se: Jest!! Probljedi.

LEA tiho, muklo: Šta vi mislite? Šta to - jest? Šta vas zanima? Šta hoćete?

KUŠAR opet zakoraca nervozno: Nemojte, gđo, tako. Prekinimo. Pružimo si ruke. Duboko: Ja sam nesretan čovjek...

LEA sve začuđenije: I meni to govorite? Ko sam ja?

KUŠAR blijedo; koljeno mu tek vidljivo kleca: Ja sam nesretan čovjek. Ne zaviđam sreći drugih; svačija me nesreća boli. Kleca jače: Vi ste rekli da ste mu pošli služiti puna zanosu ko mladići... Služite li mu još - sa zanosom? Tiho, grobno: ko žena mužu ili ko - mladić -

LEA premeće se; rumeni naglo; onda je pljusne jedan mrtvački val. Uhvati se fotelje i drži grozničavo; tiho: Vi ste nesretnik... Hripi, u šaptu: Vi ste nesretnik... Ja vas ne razumijem... Ni vi mene...

SRĐAN viče iz bašte velikim smijehom: Vi ste zaboravili da mi čekamo. Zaboravljivost je majka genijalnosti!

KUŠAR brzo izlazi.

LEA otima se grozničavoj pesnici što se drži fotelje: I to - i to - šta - Upre se velikom snagom da ne pane.

II

Drugi dan. Peta ujutro.

Čuje se kadikad kukurijekanje, bekanje, mećanje.

MARA je pomela sobu, otrla prah i gleda na prozoru: Susjedo! Susjedo! Ava!

SRĐAN ulazi: Dobro jutro: Danas spremite objed samo za mene. Lea će s drugima na otočić. Otvara pisma. Mara gleda ljubopitno. Ne. Čekajte. Možda dođu danas drugi gosti. Spremite objed još za dvojicu. Mara čeka i gleda. Tj. spremite za sve. Mara gleda glupo i srdito. Ne, samo za trojicu. Svejedno. - Hm - Čekajte. Bit će najbolje da počekate. Zasad spremite za sve nas kavu. Otvara dalje pisma; ima ih opširnih, kratkih, na finom, prostom, šarenom papiru. On sve pregledava, pa otvara ladicu i postavlja svako na drugo mjesto. Onda izvuče snop i prelistava.

LEA zapackana, neuredne kose, šutke uđe i izađe.

SRĐAN uvijek je zabavljen spisima: Dobro jutro!

LEA vraća se, sjedne.

SRĐAN: Kako si spavala?

LEA prečuje: Mi ćemo dakle na otočić. Ko sve? Valja ih probuditi. Spavaju svi. Zijeva. Sinoć ste bili svi raspoloženi... Oni vole vino... Zijeva. Hoćemo li ih probuditi?

SRĐAN gleda u ladicu; smiješi se.

LEA: Je li što jučer bilo s poštom osobita?

SRĐAN uvijek gleda: Ah! Ah!... Još jedna...

LEA pridigne se malo i pozorno čeka.

SRĐAN: Ah! Ah!... i dvije... Zatvori ladicu i zaključa. I tri.

LEA dignu se i odlazi.

SRĐAN: A. Dobro jutro. I ti si tu. Prva. To je lijepo od tebe. Dakle?

LEA: Hoćemo li?

SRĐAN: Da, da, svakako. Valja ih probuditi.

LEA: Ko sve?

SRĐAN: Pa ti, doktor, Kušar i Maras.

LEA: Ne... Kušar ne... On nije bio sinoć raspoložen... Nek počine.

SRĐAN: Ni ti nisi bila, pa ne počivaš.

LEA umorno ga gleda: On mi se je ispričao. On je, veli, nesretan... On je ono rekao iz principa...

SRĐAN: Ko?

LEA: Ma on, Kušar. Šapće: Nešta bih te pitala. Ja sam neiskusna -

SRĐAN: On, da, nije loš, reci i sama. Kratko, sanjivo: Ah, i ono su sve... sve ljudi... i još... drugi... doći će još... Kako je nujna zora! Tako se rumene vrhunci, oni modri, daleki vrhunci... Ne osjećaš, kako ta zora krijepi, pomlađuje, bistri. Kratko, obijesno: Ma sada je mozak okupan. Misli malo, Lea. Misli ma što... o sreći, o prošlosti... ma o čemu... Na sve se sada može misliti jednako lako, sretno i veselo. Primi joj ruku. Budi sretna! Budi zadovoljna! Reci, što hoćeš, što želiš, koga ljubiš... Patnice! Pa i oprosti - i meni. I ljubi sve. Primi je i za drugu ruku; sav se sjaji, razmiljuje. Onda je naglo pusti i ovjesi brk. Hm. - Nešto si me pitala. Pitaj. Uime božje.

LEA: Ko će još doći?

SRĐAN: Braća Marasova.

LEA: Braća. Šta će oni? I uvijek, uvijek dolaze - još. Zašto to?

SRĐAN: Neka dođu. Pa, šta imaš ti proti toga? Nećeš li da dođu - pa onda reći ćemo: neka ne dođu. Hoćeš li da ovi otidu, reći ćemo: neka odu.

LEA: Ne - ne - nek ostanu.

SRĐAN: Slušaj. I to su momci. Jedan je trgovački pomoćnik. Vraški čovjek. Bi li ti rekla na ovome Marasu da je ženskar? A ovaj, vidiš, jest: I kakvi! Pa to sada - vidjeti ta dva brata tako različna za jednim stolom. - Zar nije to zanimljivo? Pa treći, gimnazijalac, taj mora da spaja jednog Marasa, ozbiljnog, solidnog, koji traži bogatu ženu da uredi gospodarstvo, koji zauzima u javnosti najodličnije mjesto - pa drugog, bećara, koji traži ma kakvu ženu da se našali ili bogatu da može plaćati oprave svojim milosnicama - pa treći, taj momčić, ko djevojčica, živio uvijek u kući kod brata kavanara, đaćić koji gleda samo provincijalna kazališta, čita novine i koketira s kojom curicom u kratkim suknjama i mora da se odluči na koju će stranu: za jednim uzorom ili drugim... Pa to - Prekine se. Valja ih probuditi. Hoćemo li?

LEA mirno, ali zabrinuto: Čekaj. Zašto to? Ja ne razumijem... Šta će mi ti ljudi? Dolaze tu da tebe vide ili da ti njih vidiš...

SRĐAN: Hm - ! Ali ti si htjela nešto drugo pitati. Nešto si pitala - prije. Jesi.

LEA: Da... ali ti mirno, ali teško - ti si i mene zvao da me vidiš i da ja tebe vidim... Mi smo se vidjeli...

SRĐAN: Ti si došla sama. To je drugo. Opet ovjesi brk. Hm - nešto si pitala prije.

LEA: Šta će biti iz mene? Šta si učinio iz mene?

SRĐAN: Slobodna si. Čekaj još. Izliječena si. Možeš birati. Čekaj još malo. Neodlučno se počеше i zakoraca.

LEA: Izliječena... Čuješ... Slušaj... Sinoć tu, u ovoj sobi, Kušar se je ispričao... Kušar je rekao... da je on nesretan... da ga boli tuđa nesreća... da... pogleda na sve strane; onda mu priđe i uhvati ruku... da li ti ja služim kao žena mužu... Kušar je pitao... ili... kao mladić... Kušar je pitao... Uzbuđeno ga je povukla. Šta je to sada?

SRĐAN nenadano, plaho: To je pitao. Odmah se trgne. Naivna si. Kušar je znatiželjan... Možda traži ženu pa si mu se ti svikla... Naslućuje čistoću... A misli, vidiš, to misli... da li se mi ljubimo odvrne glavu samo p l a t o n s k i -

LEA: Tako mu je klecalo koljeno... tako je blijedio... Nešto je strašno morao on pitati... nešto grozno... Tako mu je klecalo koljeno... Dršće i ona.

SRĐAN lako dršće i govori vanredno brzo: To, što sam ti rekao. Naišao na mladu, umnu, plemenitu, požrtvovnu ženu... Nisi, sluti, zadovoljna sa mnom, nisi sretna... i on bi ti htio

ponuditi sreću i zadovoljstvo. Polazi k prozoru. Čekaj još, velim ti. Ja ću doznati. Ja ću govoriti s Kušarom. Probudimo ih. Ma - ma - eno ga! Eno ga. Kušar glavom. Dolazi. Gdje li je to bio. Zaljubljenik - smije se rekoš ti. Na zdravlje.

LEA nadgledava se; srsi se na povjetarcu: Zašto ne ulazi.

SRĐAN: Možda trpi radi tebe. Prošetao noć. Povučje je natrag. Govori tiho: Ulazi. Čekajmo. Hoćeš da ga sama dočekaš?

LEA: Ne, zaboga. Ja idem. Ne reci mu ništa. Ja idem. Hoću li ih probuditi?

SRĐAN: Ne još. Da vidimo prije. On će mi sve reći. Kad čovjek ovako probdije noć, onda, onda ima i razloga nešto da kaže. Idi. Otprati je. Onda uđe sam. Uzrujan je; pali cigaru; ogledava se; prisluškuje. Onda pođe opet do ulaza. Vraća se na prozor. Nestrpljivo.

KUŠAR ulazi; malo tetura; lice mu je bez boje, pomodrojelo, unagrđeno; ne skida šešira; govori hrapavije, punije, polaganije. Dobro jutro, gospodine.

SRĐAN: Svako jutro, gospodine. Ja sam mislio da vi spavate.

KUŠAR: Ne, vidite. Nisam mogao usnuti. Ja kad pijem, teško spavam. Mislio sam da će me razvedriti noć; osvjetliti. Ali ne. Južna vina djeluju užasno mamurno, teško, šta ja znam.

SRĐAN: Pušite.

KUŠAR: Nikako sada. Tu nije baš u redu. Pokazuje na želudac.

SRĐAN: Hoćete li čašicu okrepe.

KUŠAR: Nikako. Ni tu nije u redu. Pokazuje na glavu i skine šešir.

SRĐAN: I ni oka niste, kako se to kaže u sličnim zgodama, stisnuli?

KUŠAR: Ni oka. Pozorno ga gleda. A vi?

SRĐAN: Ko top, kako se to u sličnim zgodama kaže.

KUŠAR: Ako dopuštate, ja bih sio. Sjedne. Stiska glavu. Je li - nije li? Digne oči; mutno. Zamaglilo mi se, oprostite. Opet stiska glavu. Ostali spavaju. Daleko se rumene vrhunci. Oni spavaju ko topovi. Ja ne. Mene alkohol ne podražava, nego uzrujava.

SRĐAN: Jučer ste se smiješili. Ja sam mislio, da ćemo biti svakim danom raspoloženi, da ćete se vi naime danas smijati.

KUŠAR kao u sebi: Je li - nije li? Strese se i pogleda u Srđana. Ja ovako govorim u sebi. Južna su vina prejaka.

SRĐAN: Maras pije vrlo obzirno; može svejedno vrlo mnogo podnijeti. Rajčić je odmah gotov. Vi tek drugi dan osjećate. Ja nikako. Rajčić je vrlo, vrlo brbljav, kad pije. Maras začudo govori o ekonomiji. Vi ste - šutjeli. Sjećam se. Sinoć se kod vina niste smiješili. Kakve vas misli napadaju kod vina?

KUŠAR: Svakakve. Crne.

SRĐAN: Ne, vidite. Meni se čini da ste vi vrlo, vrlo znatiželjan čovjek... da vi šutite kod vina, jer drugi govore; a drugi su vrlo brbljavi i kad se čovjek zabrblija, onda svašta i izbrblja... Vi ste, dragi gospodine, jednom riječi - znatiželjni.

KUŠAR: Kako. Smušeno: Nisam vas shvatio.

SRĐAN: Dragi gospodine. Vi ste, čini mi se, slušali i - gledali. Vi se ne sjećate, kako ste gledali. Ja da! Jer i ja sam znatiželjan; ja slušam i govorim; gledam, ne gledam i sve vidim. Oštro oko, gospodine; zovu me "orao". Dozovite si sve u pamet. Tu, recimo, sjedio sam ja; tu Rajčić; Rajčić je pripovijedao o svojim doživljajima u Španiji. Maras je sjedio tu

i - bagatelno gledao u sve nas i u mene. Na uglu, podalje od stola, sjedila je Lea i... dozovite si sve u pamet... bila se je omotala mantelom... tako, te se nije "ništa" vidjelo. A vi, sjedili ste, recimo tu, i - dozovite si sve u pamet - vi ste gledali u nju, u njezine grudi, bokove i kao u leđa i... gledali, gledali, dragi gospodine, ali preko mantela nije se a ma baš ništa moglo vidjeti... Ja sam, vidite, sjedio tu, slušao Rajčića, gledao u Marasa i vidio vas, kako gledate u Leu i ništa ne vidite...

KUŠAR tare si čelo: Vi se šalite. Šta je Rajčić govorio? O Španiji. Vi se šalite. O Španiji nije bio govor. Rajčić je govorio o melanholiji piva i humora. Maras nije gledao bagatelno, nego je upravo zdušno ispijao i savjesno ispitivao vino... A ja - vi - ona - digne se, zakoraca i odmah zape o nogu stolice: sjedne. Bunim se. Teško, mrko: Vi ste govorili o hispanskom pjesniku, ne Rajčić; vi o bagatelanju, ne Maras... Vi se šalite. Vi se, čini mi se, rugate. U jadu, patnički: Vi nemate srca, reko bih - vi ste inkvizitor, čini mi se - vi ste napasnik, izgleda - vi jednom riječi nemate srca -

SRĐAN u istom tonu: Ja nemam srca ni Lea nema bokova sasma blizu jelte, jelte...

KUŠAR odmiče stolicu; blijed je, žut, mračan; jedna mu se ruka trza. Ja nisam - nisam - razumijete - raspoložen... Ne razumijem... Sav sam zamračen, sve se miješa... Soba. Vi. Plafon. Ja. Digne se i upire o stolicu. Sve se vrti. Ostavite. Plafon. Vi. Ja. Vaša je cigara jaka. Dim, reko bih -

SRĐAN još bliže: Dim, soba, ja - dozovite si sve u pamet. Bili ste znatiželjni -

KUŠAR: Ma šta! Pustite me. Ne stišite me tako!

SRĐAN: Ja vas se, dragi gospodine, ni ne dotičem. Dozovite si sve u pamet. To je soba; tu sam ja; tu ste vi. Sinoć je tu bila soba; tu ste bili vi; tu Lea... Gledali ste je odostrag - dozovite si sve u pamet... I vi se je niste ni dotakli, dragi gospodine.

KUŠAR: Dosta, dosta. Zamagli mu se; diže plaho ruke; pipa oko sebe. Ja patim na epilepsiji, možda znate. Sklapa oči; pada.

SRĐAN pridržava ga: Pružite mi ruku, dragi prijatelju, pružite mi ruku. Sve toplije, s čuvstvom: Pružite mi ruku, prijatelju, dragi, mili, jedini -

KUŠAR prepustio se; pružio ruku i stisnuo. Onda nazaduje prema prozoru i spušta glavu na nj.

SRĐAN raširio, uzvinuo obrve i uzeo cigaru. Silovito puši. Velika pauza.

SRĐAN sklapa napola oči: Ne smiješite se i ja... snivam. Odebeo sam, hladan, bez srca. Mislite malo na toj zori, nakon probdjevene noći. Ne spavate, a kao da snivate... Doći će drugi ljudi, bez cipela, steznika i salonroka... I neće se patiti ovakim stvarima, kad će priznati, da su se patili zarad - stvari... Naše su duše u vječnoj paradi, pozi i uniformi. Zašto smo naoružani uoči svesvjetskog mira? Zašto četiri petine našeg rada, mišljenja, čuvstvanja i sposobnosti ulažemo na odijela kojih mi ni ne vidimo pravo na sebi nego ih gledamo na prolaznicima na šetalištu? A ona mala curica tone pred ispaćenim prstićima i na osami se gadi ili mili samoj sebi, jer je na njezinim cipelama uživala ulica... Idemo, živimo, prolazimo - a ono žive cipele i umiru noge... Ljubimo i stištemo - steznike... Nas mijava se. Kultura nas je unakazila... skinimo cipele i nećemo više s ekstazom ljubiti ni - noge... Bit ćemo hladni... samo će se topliti... misli...

KUŠAR: Da - da -

SRĐAN: Smiješite se, prijatelju. Ništa nam se neće duriti... sve će biti zanimljivo, duhovito, veselo... Položi mu ruku na rame. Prijatelju. Vi ste znatiželjni. Ja i ona - mi se nismo dotakli ni ovako, kako ja vas dotičem. Smiješi se. Ostaje spominjanje - prošlosti, ljubavi i života... ugodno spominjanje kao kad se spominju katastrofe, brodolomi, požari i klanja, iz

kojih ono čovječanstvo, koje je izašlo živo pa i sakato, razgovara uz čašu vina, cigaru, opaske i vrlo mnogo esprita, oštine i refleksija... Dolaze heroji - duha! Heroji istine, misli, studija i - razgovora koji - zar mi ne možete reći sve?

KUŠAR diže se lako: Razvedrilo se. Čekao sam zoru - ovu zoru - prijatelju. Naslanja se po leđice na prozor. Pauza.

SRĐAN ljubezno: Ipak, vidite, ja i ona imamo dva kreveta i dvije sobe. Ona je potpuno, u svemu, s v a g d j e nevinna. Ostala je ko djevojčica makar se je bila u mene zaljubila zanosno ko mladić... Nujno se smiješi. Ne ljubi me više.

KUŠAR gleda nice: Ja sam nesretan čovjek.

SRĐAN: Bili ste.

KUŠAR: Ja sam nesretan čovjek. Sve se može reći - vama. Vi ste mi rekli - mnogo. Ali - šta da vam kažem. Sve. A šta? Ne mogu vam reći ništa. Ja sam bio pun entuzijazma za svaku znanost, literaturu, umjetnost - za sve pojave. Moj bi čovjek, moj heroj bio ovakvi nekakvi nemirni, svestrani, površni, brzi duh, što bi shvatao i cijenio sve pojave kulture... neke vrsti uličnjak koji promatra prolaznike. I ja sam sanjao... Imati oko sebe mladost, zanos i volju i - reproducirati se pred njima umnim vratolomijama ko akrobata što zapanjuje, zadivljuje i opčarava svojom muskulaturom, kretom, hladnokrvnošću i riskiranjem publiku. On možda uživa, osjeća strast, raskoš... zna da ga gledaju žene ovalikim pogledima, disanjem, nemirom i strahom pa svejedno - to je strast bez grubog izraza, raskoš bez pohotnog podražaja... Ovako nekako osjećah i ja toliko puta okružen pogledima mladića... Akrobata se sviđa, zna... i to mu podaje volje, poleta i snage u novim podvizima, pozama i šetnjama... Ja ne znam, što on misli o ljubavi stvarnoj - kako je on realizira... Ni ja. Ali kad zamislim osamu, noć i dodir - najedamput sve se stane gibati i micati... Ja ne znam što bi nastalo od dodira. - Ni djevojčica ne zna što je iza sakramenta... Ali naravno zna; instinkt ne treba svjedočaba, uputa i instrukcija...

SRĐAN položio ruke odostrag; čeka strpljivo: To je sve.

KUŠAR: Sve. Dublje, nejasnije: Sinoć sam u prisuću vaše gospođe naslutio, što je iza sakramenta... Ja joj nisam htio gledati ni u oči ni u lica... Čar grijeha, krivnje i propasti upravljao me onamo, gdje je naravno grešna, propala i bez posljedica... Jasnije, dublje, ozbiljno: Ne mi. Ja sam i nesretan i bio bih propao. Ali ja ne tražim svoju prirodu duboko. Ja sam sada na površini i pružite mi srdačno ruku. Ja sam spašen.

SRĐAN: Hm - Počeše se. Uime božje. Kako umiruje ova iskrenost i spoznaja. Vidite i sami.

KUŠAR: Hoćete li što reći svojoj gospođi o tome, dakako. Možete. I ja mogu otići. Hoćete li što napisati u javnosti? Možete. I ja mogu otputovati.

SRĐAN brzo pošao k ladici i udario šakom po njoj: Tu je toliko toga! Ja znam i nitko više. Kad svi prođu ispovijest i pokajanje - sve će se duše same po sebi naći okupane - u nebesima.

KUŠAR: U nebesima... sjetno pogledao van; nasmiješio se.

SRĐAN: Smiješite se. Zločinci znadu čuvati tajne - veže ih zločin. U ovoj ladici ima ponuda (nekoliko sam puta tražio pisare), ima uputa... i ja se bavim... pride k njemu dajući rukom znak "tiho" predgovorima za mlade pjesničice još "tiše" nacrtima za ljubavna dopisivanja, šapće "tiše" savjetima glede tajnih bolesti... ma čitava agentura - zapravo farmacija... Ne iznenađujte se... Znam. Niste ni slutili... Sve "tiše": Ja imam diskretna poznanstva s liječnicima... svećenicima... a kojima moram odgovarati direktno... kao pisarima pišem:

"nastojte pisati što ljepše", a zaljubljenicima: "pišite što nečitljivije..." Smije se tihim grohotom i pali utrnutu cigaru. Kušar se teško baca na divan. U nas vam ima vrlo mnogo zanešenjaka. Vrlo mnogo ljudi upravo pomamnih za javnost, za reproduciranje, isticanje. Taština i slavohlepnost u nas je sproporcionalna ne, kako se čini, prema sposobnostima, nego prema volji. Priliče ženi, koja bi se htjela i umjela lijepo obući, ali ne zna zaraditi novaca. Naišao sam na nekoliko već zrelih ljudi koji vam u životu igraju vrlo, vrlo rđavu ulogu, ali o "hrvatstvu, domovini, patriotizmu" imadu tako idealne pojmove, te vi nehotice morate pomisliti na javne žene koje obožavaju svete slike i nose skapular, ne jer bi bile zle i iskvarene, nego jer su jednostavno glupe i bez naobrazbe... Ima upravo nevjerovatnih stvarčica u tom našem vrlo običnom životu. Ima ljudi koji trpe upravo nepojmljive muke radi upravo nepojmljivih stvarčica... Jedan vam, recimo, dočeka svoju seljačku rodbinu u gradu i voda okolo po ulicama, kazalištima, muzejima. Taj je dotičnik, recimo, đak, ma što. Zamislite vi sad borbu i komadanje tog nesretnika: tu rod, pred kojim bi htio istaknuti njihovo seljaštvo i svoje gradsko iskustvo (zato ih je jedino i iščekivao), a tamo gradski svijet, pred kojim ne bi htio podnipošto istaći da su ono seljaci, novaci i njegovi rođaci... I on će od svoje kukavne prištednje, plaće, kupiti majci cipele s peticama, bratu halbcilinder, sestri šešir... ma sve... ma on će u to ime počinuti i prevaru. Ma čitavi kaos! Jadnik! Ko vidi njegove muke; ko ih pojmi; ko ih iznaša? Misli se da ljudi trpe samo od bijede, gladi, bolesti i zime i dižu bolnice, pučke kuhinje, javne kuće, sirotišta... A koliki trpe od pogleda svijeta, od ovih pogleda, od kojih i za koje ostali žive... Vi znate, što je ženama ulica, loža i glazba na trgu... Baci cigaru. Ja vas umaram. Vi biste spavali, čini se.

KUŠAR oči su mu suhe: Nastavite samo. Ja si o svemu tome nisam još stvorio nikaki sud. Primjeri, što ih vi navađate, jesu istiniti. Ali vi kao da drugo ne zapažate. Previše jednostrano. Diže se i šeta.

SRĐAN: Polako. Bila je sad o tome riječ. Najteže je zapaziti ono, što je najteže priznati i što se nikako ne može dokazati. Ubio si čovjeka; dokaže se; priznaš. Nisi ubio čovjeka, ne dokaže se i ne priznaš ništa ni onda, kad je ubojstvo toga čovjeka ispunjalo tvoj život... Mi smo ženi odredili sporednu, drugotnu ulogu: majke i žene; ona ima da se svikne i ljubi... Naprava, taština, besposlica to je lako priznati za ženu, jer ti su ukrasi gotove činjenice kao spolovi kod poroda. Ali za sebe to nećemo nikako priznati, jer su to baš takove činjenice kao to da mi nismo muškarci. Ali čekajte. Ja sam vas razumio. Vi ste htjeli da kažete da ja polazim kod svega toga od - sebe, iz sebe... tako nekako... da ja gledam na sve to naime kroz naočare svoga salon-roka. Vidite, to je s vaše strane vrlo duhovito i vaša mi se opaska vanredno sviđa.

KUŠAR: To nisam rekao.

SRĐAN: Ali to ste htjeli da kažete. Priznajte, makar vam je teško priznati. Vidite. To mi se još više sviđa. Nas ćemo dvojica uopće moći još vrlo ugodno razgovarati... Žao mi je, što ne pušite. Pušenje zavlaci razgovor pa uz cigaretu ili cigaru ili lulu preturite i najdosadniji razgovor.

KUŠAR: Kad bih vas ja zapitao, kakva je vaša prošlost -

SRĐAN: - pa biste zapitali i ja bih odgovorio. Za sada vam mogu reći to - samo se nemojte iznenaditi - prošlost je prošlo. A mogu kao vama reći i to - samo se, ponavljam, nemojte iznenaditi - : Moj je privatni život, kako se već to u sličnim zgodama kaže, čist. Ne vjerujete. Ja sam imao samo jednu ženu -

KUŠAR u čudu: Samo jednu - ovu!

SRĐAN: Zaboravljiv ste. Ja sam vam, čini mi se, jasno rekao da ova nije u pravom smislu riječi moja žena, uopće žena. Ili nisam.

KUŠAR sve teže: Jeste. Zaboravljam! Ne znam, gdje mi je glava. Oprostite. Ja bih se morao malo oprati, okupati... Opet me je stala napadati omaglica... pospanost... muka... Oprostite. Pogleda ga čudnovato. Ne snivamo.

SRĐAN: Ali - hvata ga za ruku: ali - Posjedne ga. Spavajte. Hoćete tu, tamo, svejedno.

KUŠAR: Hvala. To je, znate, od nespavanja. Meni zna nenadano zašumiti u ušima, pred očima mi se zamagli - toplo, pa hladno, pa mekano... tako mekano...

SRĐAN: Bilo bi dobro da se skinete. Ovako ćete oteščati i više.

KUŠAR: Pustite. Lakše mi je. Izvali se. Pripovijedajte. Govorili ste o ženi.

SRĐAN: Da. Ona se je ubila. Bila je histerična.

KUŠAR: I to je sve.

SRĐAN: Čudna žena uostalom. Ja sam mlak, vrlo mlak, zapravo leden. Ali ona je znala ugrijati krv, raspaliti, razdražiti strahovito. Ona me nije cjelivala; ona je znala svoje usne upravo urezati na mome licu. Kao da se utaplja. Očajno. Ona je sisala, pila krv od straha te su me sve trnci podilazili. Ljubi me uvijek, govorila je; ljubi me uvijek. Bila je vrlo religiozna. Govori sve polaganije, nejasnije, tiše, Kušar se ne miče; oči su mu otvorene nepomično. Lijepa manje; ali žarka, uplašena, požrtvovna... ko Marija Magdalena... glupa dosta; ali plačljiva, očajna, ponizna... ko Marija Magdalena... Kad umrem i pođem gore, čekat ću te ko udovica; kad dođeš bit ću tvoja ko na zemlji, u nebu, u očitilištu, u paklu... Tako mi boga oca, sina i duha svetoga... Ni ti ne ljubi druge; čekaj na smrt; dođi k meni... Tako ti boga oca, sina i duha svetoga...

KUŠAR gane se i pogleda nepovjerljivo. Da - a žena.

SRĐAN: Vi spavate.

KUŠAR: Ne spavam. Zamislio sam se. Oprostite.

SRĐAN: Ma vama se spava. Legnite.

KUŠAR: Ne, nikako sada. Kasnije. Govorili ste o ženi.

SRĐAN: Da. I ona je, vidite, umrla. Umukne. Šeta. Izvinte načas. Da, da. Umrla prije no sam se ja rodio... Čudna žena. Smiješi se ironički. Zaboravio sam ih probuditi. Izađe.

KUŠAR sklopi oči i usne. Pauza. Velika tišina. Negdje meči ovca.

LEA ne ulazi odmah; gleda u čudu; priđe; zadube se u Kušara. Gleda nepomično. Onda pritvori prozor.

SRĐAN na ulazu; prinosi prst na usne.

LEA gleda uvijek u Kušara, šapće: Šta mu je.

SRĐAN: Spava.

LEA: Ovako. Neka pođe gore.

SRĐAN: Psst.

LEA: A šta mu je bilo?

SRĐAN: Probudio je noć.

LEA u velikom šaptu: Zašto?

SRĐAN: Radi... noći. Ajdmo.

LEA: Gledaj. Nešto govori. Ko da jeca. Gledaj. Stenje.

SRĐAN: Psst. Oboje gledaju pozorno. Kušar stenje. Onda je Srđan nježno povuče sa sobom. Kušar stenje. Vani se uspinje sunce. Živahno.

RAJČIĆ mjeri zidove; onda sune u sobu. Malo je mamuran; ali vrlo raspoložen. Stane pred Kušara. Podboči se, raširi noge i kima glavom. Onda najedamput rastvori širom prozor, okrene se prema Kušaru i viče: Prekrasno! Jače: Divno! Još jače: Ma lijepo!

KUŠAR gleda ga sneno.

RAJČIĆ: Kako vi tumačite tu situaciju i kako da ju ja shvatim. Tiše: Morate mi pomoći: ja ne znam, kako smo se sinoć rastali -

KUŠAR: Ma vi, što želite vi. Snalazi se i sjetno uzdahne.

RAJČIĆ podboči se: Šta je to s vama? Vi ni ne znate, gdje se nalazite. Ovo nije krevet. Nemojte si štošta umišljati. Smije se i kima glavom.

KUŠAR: Ne vičite, molim vas. Ja nisam spavao cijele noći. Sinoć smo se rastali. Ja sam bio potpunoma trijezan kao sada. To uzmite do znanja. I ne vičite.

RAJČIĆ: Tako snuždeno govorite. Ja nisam mislio ozbiljno. Htio sam vas upozoriti da niste u spavaćoj sobi.

KUŠAR: Vi ste neobično veseli. Ne vičite.

RAJČIĆ: Ja vičem? Ma eto, govorim tiho. Samo sam vas htio upozoriti.

KUŠAR: Znam. To nije spavaća soba. Tupo. Gdje je?

RAJČIĆ plaho: Izgleda kao da ste - oprostite - bolesni. Izvolte. Ja ću vas ispratiti.

KUŠAR: Pustite. Digne se i gleda oštro u Rajčića. Vi ste sinoć bili malo kao - oprostite - pijani. Ja ne. Okrene se i zamisli.

RAJČIĆ čupa bradu. Ne pojmim. Maras još spava. Pošli ga buditi, ali se predomislili. Nek spava, vele. Ono je sretna natura. Pravi seljak.

KUŠAR: Gdje je on? On. Krpan.

RAJČIĆ: Ne znam. Bili su u gornjim odajama. Ja sam pošao dolje i prevario sam se. Ovo je tek prvi kat, dotično drugi. Tek sam se kasnije sjetio da sam sinoć dolazeći opazio da kuća ima tri kata. Ali vi ste već bili onda budni.

KUŠAR: Je li vam što Krpan govorio.

RAJČIĆ: Ništa. Smiješio se i zaželio dobro jutro.

KUŠAR: A ona, šta je ona rekla?

RAJČIĆ: I ona mi je zaželjela dobro jutro, ali se nije smiješila. Položi ruku na čelo. Pred zoru sam snivao o njoj. Ujedno sam snivao o nožu, ubojstvima, pokolju, krvi. Nikako ne mogu dovesti ovo dvoje u sklad. Ili je ona nešto rezala, krvarila ili nju drugi. Košulja joj je, znam, bila krvava. Kako? Zašto? Od čega? Da me stavite na muke, ne bih vam znao više reći. Ja sam, to pamtim dobro, trčao ko mahnit i vikao: Zločin! Zločin! Zločin! Tri puta. A zapravo nije bilo krvi. Gorjela je šuma, kuća, bašta. A ja sam, to je ono interesantno, sunuo baš u plamen. Krpan se je grohotom nasmijao, ali ja sam znao da je tamo ona. Lea... Snivate li vi pokadšto ovakve snove u stilu narodnih pjesama i Šekspirovih petočionova? Dosadujem. Čekajte. Vi ste sinoć imali jedan sastanak kaoti duet s gospođom.

KUŠAR: Ispričao sam se, doktore.

RAJČIĆ: Ha! Kako mi je milo, milo, baš milo. A ona?

KUŠAR: Ona je uvidjela da nisam htio nje vrijeđati, a ja da je ona uistinu neobična, velika, divna žena.

RAJČIĆ: Ah! Šta sam vam rekao! Pa recite i sami: u ovome kraju, gdje ima više kamenja negoli zeleni, gdje parobrod zaluta jedamput u tjednu, gdje zna bura tako zapuhnuti, te ne pušta nikoga ni na obalu ni od obale... kad se ta vascijela priroda izobijesti... a ona tu, u vječnome zvižduku, zapomaganju, grohotu mora i atmosfere... a ona, ona, ne čini li vam se ona sama ko ljudski grijeh zatočen na vražjemu otoku i nevinost u borbi sa zlodjelima naravi?

KUŠAR trga se; onda cinički: Šta vi sve ne snivate i ovako na javi! Znete li vi da ste na nogama, da je jutro i da to nije spavaća soba?

RAJČIĆ: Ta ja sam vas na to upozorio, domine. Vi kaoti zaboravljate, kolega.

KUŠAR smije se suho. Da, vi - Brzo promijeni kret: Nisu li oni kod Marasa?

RAJČIĆ: Ma rekoh da ne.

KUŠAR: Oni su sami - zajedno. Govore li što? Pođite i recite da mi... mi čekamo kavu... da sada nije vrijeme razgovoru... Šta su oni govorili vama?

RAJČIĆ otkorači u čudu: Vi se, kolega, uzrujavate. Ja vas, domine, ne razumijem.

KUŠAR snađe se i udari u suhi smijeh: Tako, tako... Vas je lako ustrašiti samim pustim, običnim, brzim pitanjima... A vi ste skakali u vatru - u snu -

RAJČIĆ smiješi se: Peckajte, peckajte. Svaki sniva u onom čega nema i što želi.

KUŠAR uvijek u smijehu; grko: Netko o sreći - vi u kuraži...

RAJČIĆ blijedi; onda se okrene: Ha!!

KUŠAR: Netko o ljubavi - netko o zločinu.

RAJČIĆ: Ma! Lagano, nježno, čupa bradu: Ma, kolega! Vi ste ekonom. I vi ste protančanih osjeta i vi ste zacijelo opazili da Maras nema sluha i da će svejedno opaziti za koju modernu kompoziciju da je neskladna. On ima to jest sluh prosječnog čovjeka koji podnaša samo jednostavne, obične akorde... Pa onda - zašto ironizirate moj život i moje sanje? Ko piše filozofiju života i pjesme životu, taj živi... Ko živi, taj ne misli i ne mašta... Plah sam. Uvažavate li i vi atlete - mišice!

KUŠAR sjeda; lice mu se nagrđuje; opipava čelo.

RAJČIĆ: Jeste li vi vidjeli strah? Ja sam ga gledao na jednoj skupštini jedne stranke. Govorilo se o protivnicima velikim grdnjama, fanatizmom i mržnjom. Najedamput jedan zavikne: Tu je jedan od protivne strane! Uhoda - van s njim! Hulja - van s njim! Smet - van s njim! Dole - van s njim! Van - dole s njim!... A njemu je sve to šumjelo u ušima - zamislite, kako. Brk mu je drhtao - zamislite crni brk i bijelo lice! Noge, pogledi, kose sve je tako drhtalo, te biste rekli, da se ništa ni ne miče. I on nije pobjegao od - straha. On je od straha - ostao i stao tako mahnito vikati "živio!" govorniku, prekidati ga sa "živio", zatrčavati se prema tribini sa "živio", podizati šešir sa "živio", mahati rukama "živio" i bio bi se zacijelo svukao samo da udari u oči onaj "uhoda, smet, hulja od protivne strane", koji više govorniku od protivnog tabora "živio". Jedan sat je trajao taj njegov delirij; nije mogao doći k sebi; svukao se nije. Onda - onda sam vidio strah koji pjeva, ubija i grohoće... i mislio: da ovaj čovjek ima mišice, zaletio bi se u mnoštvo i sve bi podavio - da ima umjetničkog temperamenta, napisao bi simfoniju - da je vojnik, pucao bi da bi bila milina pogledati, kako se kotrljaju mrtvaci. Tad rekoh: u ratu su kukavice heroji i pjesnici su života u životu najveće strašivice... Tad sam gledao jednog umjetnika, gdje ga nešto vuče u izgrede, gungule, pobune... i gdje ga to isto vuče u kuću, u sigurnost... strast života i vjekovanja... ono, slušati sve glasove onog orchestra sastavljenog od ljudi raznih spolova, stališa, temperamenata... i ono sačuvati svoj "ja" čist, netaknut, neozlijeđen u tom fanati-

čnom spoju raznih individua... i strah bez mozga, sav ušao u kosti i poglede... i jedni, vidite, udariše na oružanu silu... on na svoja kućna vrata... Svi su bježali jednakom kuražom i strahom i samo je instinkt bio onaj koji im je pokazao put. Ali vi, domine, vi - spavate!

KUŠAR gleda ga sneno, začuđeno: Ne, mislim. Koliko je sati?

RAJČIĆ: Sati? Odšeta razočaran. Vadi uru. Na mojoj je tačno ponoć. Stavi je u džep. Da se jasnije izrazim: Ne ide.

KUŠAR: Maras spava još. Ne biste li mogli sjetiti i njega i druge -

LEA na ulazu; tužno, ljubezno: Zašto ste ga probudili?

KUŠAR klanja se i ne gleda je: Bio sam tako nepristojan -

RAJČIĆ žurno, nemirno: Ja ga nisam probudio. Samo sam ga upozorio da to nije krevet.

LEA tužnije, ljubezno: A tako ste spavali...

KUŠAR: Ja sam vam već rekao da ćete nas uvijek morati izvinjavati. lako sam - Prekine se. Šta vam je gospodin Srđan govorio? Je li vam što rekao za mene?

LEA: Da ste zaspali... da ste probdjeli noć... da na vas vino tako tužno, tako tužno djeluje...

RAJČIĆ: Ništa mi o tom ne rekoste, domine!

KUŠAR: Da. Tako nekako, gđo...

LEA: Ako ste umorni, a jeste, izvolte - Gleda ga iz prikrajka.

KUŠAR odvraća pogled: Maras spava još -

LEA: Čini mi se da se diže. Čuju se koraci.

RAJČIĆ klanja se: Pardon. Moram doznati nešto, nešto zbuni se i klanja pa izađe.

KUŠAR polazi za njim: Hoćete vi na otočić?

LEA: Valjda nećemo. Stalo se oblačiti.

KUŠAR: - i za ono sinoć... Je li vam što govorio gospodin?

LEA: O vašim principima.

KUŠAR: Ja sam vas uvrijedio. Zato - probdjeh noć. Ovo me može opravdati.

LEA: Zato. U velikoj tuzi: Ja ne mislim ništa zla. Mora da ste nesretan. Tiho: Ni ja nisam sretna.

KUŠAR odmiče: A ko je? Mi govorimo i maštamo, veli doktor, o onom što želimo i nemamo... i nije vam ništa drugo rekao?

LEA otvara oči: Šta drugo?

KUŠAR: Ništa. Odmiče. Ništa. Ja sam smušen. Ne znam, gdje mi je glava. Hvata se za stolicu i trga se s njom. Vi ne trpite na živcima. Vama ne dolazi ovako bez razloga, nenadano, najedamput uzrujanost i srce kuca hvata se za grudi kuca tako naglo i slabašno...

LEA: Kadgod. Tiho. A tako ste stenjali u snu -

KUŠAR: U snu - a govorio - u strahu - govorio, što - ništa -

LEA: Ništa.

KUŠAR rašetava se: Šteta, što se naoblači. Vožnja bi po moru tako dobro došla.

LEA: Možda vjetar rastjera oblake. Ali Srđan veli da će doći Marasova braća. Vi ih poznate?

KUŠAR: Ne lično. Jedan je u trgovini, drugi kavanar -

LEA: Ne. Kavanar neće doći. Doći će onaj namještenik i gimnazijalac.

KUŠAR dršće i stiska usne; odvrnut je od nje.

LEA: On je na đlačkom putovanju. Srđan je pisao onome u gradu, neka dođe da je tu njegov brat, a on je odgovorio da je kod njega taj gimnazijalac pa da će doći obojica.

KUŠAR šeta; grize usne. Izvana glasovi. Ulaze Maras i Rajčić. Maras gleda prezirnim smiješkom.

RAJČIĆ viče i udara ga po ramenu: Posljednji!

MARAS: Ko se ne ispava po noći, spava po danu, ali se ne ispava. Ja nemam ni sanja ni besanice ni - mamurluka. Čekajte da doreknem, doktore. Legosmo o ponoći; sada je sedam. Ja spavam obično samo šest sati, ali za ono vino, što suviše ispismo, morao sam dodati još jedan sat. Ta čekajte, doktore. Gđa ne zamjera pa imate biti onda i vi zadovoljni. Komotnost, gospodo, znači solidnost i iskrenost: reći popu pop, bobu bob, noći noć, danu dan, a vama, gospodo, od srca: dobro jutro.

RAJČIĆ: A eto. Rugate se. Vama ne treba kaoti tek željeti, domine.

MARAS: Jer ga imam. Hrapavo se smije.

LEA: Zapravo dan.

RAJČIĆ kima glavom: Prema tome vama ne treba željeti ni dobar tek.

MARAS: Marvi koja radi ide u tek ono što jede. Slatkiše i cjelove ostavismo ljudima da si zažele dobar apetit, doktore.

SRĐAN ulazi lakim, sitnim korakom. Izvolite na kavu. Izlaze. Kušar zastaje. Da. Danas dolaze mlada gospoda Maras. Od izleta ništa.

MARAS u hodniku: Ali šta to - šta to -

RAJČIĆ u hodniku: Ma, domine - gube se.

KUŠAR stao je.

SRĐAN čeka da izađe prvi.

KUŠAR gluho, nakon pauze: Oni dolaze. Kad ste rekli da dolaze Marasova braća, gledali ste u mene. Obojica su mladići. Jedan je dečko. Zašto ste gledali?

SRĐAN: Dragi gospodine, ja vas nisam gledao... Dozovite si sve u pamet...

KUŠAR mirno, gluho: Ako skinemo cipele, nismo skinuli i poštenje, je li -

SRĐAN: Hm -

KUŠAR: Što je bilo među nama - dajte mi ruku - bilo je - ako se skidamo u našoj sobi i kupaoni nećemo goli na ulicu - Drži ruku. Srđan mu je nespretno pruži. Prošlost je - prošlo. Dno nije - površina... Gluše, oporije, mirnije: Špijunstvo nije bilo niti će biti - herojstvo. Obojica ostanu nespretno stisnutih ruku.

SRĐAN prvi je povuče; ovjesi brk; počese se: Da.

KUŠAR izađe žurno.

SRĐAN ovjesi još jače brk: Hm. - Češe se i izlazi vrlo sporo.

III

Treća popodne

Maras stoji nasred sobe i gleda u Dinka i Ljuba. Dinko je plavokos, sasma čista, glatka, nevina lica, pred drugima ne govori, ako ga se ne pita. Zastiduje se vrlo lako, ali to je priroda njegova i doba njegovo i položaj dječaka, što ga zauzima u društvu odraslih. Ljubo je oparena, crvena lica, malo krivonog, ravnih, širokih plećiju, vrlo uslužan, živahnih, prostodušnih kadšto pretjeranih kretnja.

MARAS: Vi se tu ne možete dugo zadržati. Da sam znao na vrijeme, učinio bih bio sve da ne dođete. Kako si se ti upoznao s Krpanom?

LJUBO: U kavani jedne noći. Ja nisam znao, ko je on. Razgovarao je s kasiricom, a kasirica je onda još bila moja - onako - draga. Pa amo-tamo sjeli smo za stolom i on je stao pripovijedati svakakve pričice o - znaš već kakvim - ženama. Pa amo-tamo o tome pripovijedao štošta, što nisam ni ja znao. Onu smo noć dugo ostali zajedno. On je plaćao kavu, cigarete i likere. Onda je htio -

MARAS: A je li on znao, ko si ti?

LJUBO: Predstavismo se, dakako. Ali ja nisam znao da je taj Krpan tako glasovit. Ja sam ga držao za moralnu propalicu. Odonda ga još vidjeh dva-tri puta i uvijek me tjerao da mu pripovijedam svoje avantire... Ja sam mu lagao kako sam bolje mogao, ali on je začudo znao bolje od mene, koliko ima istine u svemu.

MARAS: Za mene nije nikada ništa pitao? Dinko gleda pomnjivo slike.

LJUBO: O da! Pitao za svu našu familiju, pa za tebe, kakvi si bio ko dijete -

MARAS: Šta si mu o tom pošao pripovijedati! Šta si mu rekao?

LJUBO: Pa znaš; da si bio uvijek ozbiljan, da nisi volio žena -

MARAS: Zašto si mu to rekao?

LJUBO: Ma on je pitao. Rekao sam mu i to da si mogao vrlo mnogo piti, ali da se nisi nikada opio. Kucanje.

LEA: Oprostite. Vi ćete imati što među sobom. Ja sam samo htjela pokazati gospodi, gdje je za njih priređeno. Ako žele otpočinuti...

MARAS: Molim. Pođi, Dinko, s gospođom. On će možda -

LEA: Dođite, mladi gospodine. Sačeka ga ljubezno, sa smijehom u očima. Odu.

LJUBO upozorava na vrata: To mu je žena!

MARAS: Ti uživaš, čini mi se, tu glas ženskarca. Ne pravi gluposti. Ljubo se smješka značajno. Maras ozbiljno, strogo: Ne prikaži nas prostacima. Ja bih najvolio da još sutra odeš.

LJUBO: Ma on me zvao već nekoliko puta. I ne bih bio došao da nisam doznao da ćeš ti biti tu. Ja nisam za učeno društvo, znaš i sam.

MARAS: Da. Ako nađemo kakvu izliku, možemo još sutra. I ja ću skoro. Samo zapamti! Ako bi te on pošao još ispitivati o nama, budi malo pametniji. Ne treba da drugi znadu za naše familijarne stvari. Pogotovo mu ništa ne pripovijedaj o našoj mladosti, to ne spada na njega.

LJUBO: Pa što bih mu pripovijedao. Nema ništa takova. Ti si bio uvijek ozbiljan. Već si u dvanaestoj godini pisao pjesme...

MARAS: To! To ne treba reći. Ovakve gluposti. Neugodno se mršti. Ti si duševno zaostao pa ni ne vidiš da bi on u tome mogao vidjeti da smo mi svi zaostali i dajemo nekakvu važnost i vrijednost takvim glupostima.

LJUBO: A šta! Pa ja sam mu rekao - nisam znao. To su -

MARAS: Šta si mu rekao?

LJUBO: Ništa ružna o tebi. Rekao sam dapače i to da sam te ja prvi poveo "tamo" -

MARAS: Ma ti si glupan!

LJUBO: Pitao me i za to.

MARAS: Jer je vidio da se s tobom ne može o drugome govoriti. Ti si mu možda rekao i to da sam imao dijete s jednom sluškinjom.

LJUBO: Sačuvaj bog! Ali on mi je i sam rekao da svejedno drži da ti možeš imati sa ženom samo najobičniji odnošaj, da se ti nisi nikada ni u koju zaljubio i da bi trebao jednu bogatu ženu -

MARAS: I ti mu, reći ćeš, nisi pripovijedao da ja spekuliram na kćerku Mlinarića, ali da mi je otac ne da, dok se ne kanim politike?

LJUBO: Sve protivno. Ja sam mu rekao da Mlinarićeva ima četvrt milijuna imetka, da je zaljubljena u tebe, ali da ti ne mariš.

MARAS: Glupan!

LJUBO: Glupan! A šta sam imao da kažem? Govori ti onda. Šta sam ja znao. Srdito se okreta. Koji vas vrag razumije. On je pitao: pa šta si brat ne može naći jednu bogatu partiju.

MARAS: A šta će meni bogata partija? Ti si mu rekao da smo mi zaduženi. Vidiš, to si mu rekao. Nisi li?

LJUBO: On je to znao.

MARAS: Glupan! A jesi li mu rekao da nam je otac ostavio imanje i - dugove?

LJUBO: Dakako.

MARAS: Lažeš. Ti si mu rekao da nas je zadužio moj izbor za narodnog zastupnika, tvoje najbedastije galantne avantire -

LJUBO: To je on znao.

MARAS: Glupan!

LJUBO žesti se: Ti dijeliš samo tako te glupane. A on je, vidiš, dočuvši da je imanje zaduženo htio skoro pomoći. Šteta, rekao je, zemljišta i vašega brata. On je vrlo ozbiljan, vrijedan i pametan čovjek, samo previše žrtvuje za stranku.

MARAS: Dobro, dobro. Ali nisi morao govoriti tako preočito.

LJUBO: A vidiš. Ti mi veliš glupan. A ja sam baš rekao još i to da sam imanje zadužio najviše ja. Ja sam lagao da sam svojim milosnicama kupio ville, da sam s jednom talijanskom pjevačicom potrošio za mjesec dana svu svoju doživotnu plaću...

MARAS: A on je, misliš, vjerovao.

LJUBO: To ne znam. Znam samo to da ga je to silno interesiralo.

MARAS: Vjerujem. I još veliš da nisi glupan.

LJUBO: Zašto?

MARAS: On ti toga nije vjerovao, ali te je držao za užasnog hvalisavca i onda rekao u sebi: Vidiš, ovaj bi potrošio toliki novac samo zato da može pripovijedati o svojoj rasipnosti i avanturama, a njegov brat samo zato da može reći: Ipak sam narodni zastupnik!

LJUBO: Ah! Kako bi on to mogao misliti!

MARAS: Svejedno. Samo ti to kažem: ne govori ludo, jer ćeš sve pokvariti. Ja sam ga htio ionako zamoliti novaca. Ali ako ćemo mi igrati ulogu ovakvih rasipnika, on će onda obojici reći glupani. A onda ću ja morati položiti čast narodnog zastupnika i uzeti Mlinarićku. Dakako. Ti ne možeš razumjeti, šta to znači povući se sa političkog polja u ovako važnim i sudbonosnim vremenima, otkazati svoju službu stranci i narodu. Svi bi rekli: kukavica! Ajdmo sada dolje da ne bi mislili bogzna što o nama. Ti budi pametan i slušaj mene. Ja ću za obojicu odgovarati, a ti se za obojicu smiješi. Ali pazi! Ne njegovoj ženi. On bi te mogao, kako je jak, nabiti na čačalicu. Ajdmo.

Pozornica ostaje prazna. Začas dođe Kušar. Zaviri. Onda se nagne na prozor. Sunce udara u sobu. On se odmah povuče. Prisuškuje. Plaho. Čuju se glasovi. Lea i Dinko na vratima. Kušar stane.

LEA: A. Oni su otišli. A vi tu.

KUŠAR potresa glavu: Htio sam se baciti. Pokazuje na divan i gleda nestrpljivo u vrata, gdje je ona zastala.

LEA: Pa tu. Pođite gore, gospodine. Tu ste kao u svojoj kući. Mi ćemo vas probuditi, kad bude vrijeme. Uđe. Dinko je slijedi na prstima. Rumeni se. Tu vam i sunce udara.

KUŠAR striže očima; izlazi; glavu drži čvrsto, ukočeno; pomiče strašno, očajno, koso oči ko da bi se htio ogledati; onda zatvori vrata, među njima još se vidi njegovo uvećano, ukočeno oko.

LEA pošla ravno k prozoru; okreće obojici leđa; Dinko je slijedi. Dođite. Odavde imate prekrasan vidik. Sada nije vrijeme. Sunce je prejako. Kušar rastvori malo vrata: vide se naglo, na kratko, dva jednaka oka. Onda se sklope - vrata. Odmaknite se. Sunce bi vam moglo naškoditi. Tamo u vašim krajevima nema takvog sunca.

DINKO: O - ima.

LEA pritvori prozor: Vidite, kako smo mi ispaljeni, pocrnjeli. Lice joj je polubijesno, polunemirno, poluoduševljeno. Sjednite malo. Oni dolje govore vrlo ozbiljno, a vi ste zacijelo već presiti ozbiljnosti. Sad su ferije. Pušite?

DINKO poluplaho, poluljubezno; oči mu se smiju; a kad se - kao sada - nasmiješe i usne, onda mu se slabašno navora lice i smijeh je dječinski, nujan, malo pospan. Kadgod. Kad me ne vide.

LEA: Ma baš bih vas htjela vidjeti s cigaretom u ustima. Pretražuje ladicu. Same cigare. Pušite vi cigare?

DINKO osupne se vrlo dražesno i smije usnama: O milostiva!

LEA nehotice razdražena podražava njegov smijeh: Ne? A utežete? Ovako: A-ha.

DINKO: Ne još. Ugušilo bi me.

LEA: Ali tu je bila jedna škatulja s egipatskim cigaretama. A - evo! Presretno mu je pruži. Uzmite sve.

DINKO nećka povlačeći natrag ruke: Ali kako bih mogao, milostiva!

LEA: Ovako: Pruži jednu cigaretu njemu, jednu uzme sama, a škatulju mu tisne strastveno, dugo... u džep. Tiho. Pripaljuje. Tiho. Oni razgovaraju o ozbiljnim pitanjima. Smiješi se: Nas neće nitko vidjeti. Dim im poigrava u očima. Ona puši lakše; on se guši; oči su mu suzne. Ovako. A-ha-a-ha! Utegnite.

DINKO: Ne mogu.

LEA: Kad vi pušite najslađe.

DINKO: Sada.

LEA: Zašto sada?

DINKO: Jer se ne smije.

LEA: Ali drugda, kad se ne smije... gdje onda pušite, kad ste u školi?

DINKO rumeni se; oči su mu pune suza, smijeha i stidljivosti: Ali -

LEA: Samo recite.

DINKO: Kako bih to mogao reći, milostiva.

LEA smije se i baca cigaretu: A tako. Pušite samo vi. A vaši kolege puše?

DINKO: Svi. Mnogo. Nekoji zapuše i školsku knjigu.

LEA: O! A ne piju.

DINKO: Samo nekoji.

LEA: A onako - imadu svaki svoju dragu?

DINKO: Milostiva!

LEA: No recite samo. Imaju.

DINKO: Imaju.

LEA: I vi?

DINKO: Ali, milostiva!

LEA: I vi je imate, čula sam.

DINKO: Ne. Mi se samo gledamo.

LEA: A. A kako, kako se gledate?

DINKO tužno: Milostiva -

LEA u sve većoj objesti i strasti: Ovako. A. Ona je na prozoru. Vi - onako - šetate ozdo, gore-dolje, gore-dolje... i gledate - ovako... glave ne dižete... samo oči gore, a ona - ovako - oči dolje... Ili ne. Čekajte. Ona je na prozoru. I vi ste na prozoru. Onda se vi najedamput povučete - ovako - natrag, da vas ko s ceste ne vidi i onda najedamput - ovako - Cmok!

DINKO sav se zažari, do suza: Ali, milostiva!

LEA: O čula sam, čula. I na šetalištu. Ona ide s mamom i tobože gleda pred sebe. Ovako - mrko; usne naprci do nosa. A vi ste s druge strane i gledate u zemlju; uši vam se crvene, crvene i samo se kratko, poput munje, sretnete s pogledom i vidite da ste obadvoje crveni ko rak. I ona je crvena; toplo je; podočnjaci su oboma znojni.

DINKO: Ona nikada ne ide na šetnju s mamom. Kad je sretnem, uvijek je sama. Ja znam

LEA: - da će biti sama. Ah! Vi dopisujete. Strašno. A zna to brat?

DINKO: Nitko ne zna, milostiva, draga milostiva, ne recite, ko boga vas molim -

LEA: Ne, ne, ne bojte se. Pozdravite mi svoju dragu. Kako se zove?

DINKO šapće: Ja je zovem Milica.

LEA: A ona vas?

DINKO: Dinkić.

LEA: Milica i Dinkić. Kako je to lijepo! Vi njoj pjevate i pjesme.

DINKO: Oh - ne -

LEA: Pjevate, znam. Čekajte: ... Kuda prođe Milica - pušta miris ljubica. Ili ne: Priroda se sva zeleni - moja draga sva rumeni - a nebo se plavi, plavi - i vlažna je trava - cjelovi se naši svijetle - ko rosa... na travi... Zar ne?

DINKO žalosno: Ne. Ja ne pjevam pjesme. Ja nisam darovit. Ja sam slab đak.

LEA: Ma šta to. Dakle ne pjevate. Ali hoćete, hoćete, ja znam. Ali - recite, jeste li je vi - poljubili... Crveni su oboje.

DINKO: O -

LEA: Jeste li? Tiho. Čitam vam na licu. Tiše. Jeste li?

DINKO slabije: O -

LEA dugo ga gleda; on ponikne. Usne joj ostadoše žedne, suhe, široke. Smiješi se usiljeno: Jeste, jeste...

DINKO glas mu je plačljiv, strastven, mekan: Ona je prije mene...

LEA šapće: Ona... gdje... na licu... jako vas je... i ogrlila...

DINKO izgubljeno: Ja sam prije nju...

LEA: ... čvrsto... čvrsto... gdje... bili ste sami... podveče...

DINKO: ... ujutro... u vrtu...

LEA: ... bilo je rano, lijepo... u proljeće... na suncu...

DINKO: ... prvoga maja...

LEA: ... u cvijeću... kako vam je bilo... Usne joj se stežu.

DINKO: ... oh... toplo... sve me je palilo... pa hladno...

LEA: ... drhtali ste... i ona... kako vam je bilo...

DINKO otme se; ona mu je previše blizu: Oh - milostiva -

LEA povuče se naglo; gleda ga: I vi ste nju... U usne. I dali ste joj cvijet -

DINKO: - svake nedjelje - milostiva -

LEA bolno se svine; snađe se; malakše: A ona vas ljubi uvijek.

DINKO: Ma - ja - ne znam -

LEA: A vi, hoćete ju vi oženiti? Na vratima kucanje. Dinko zgnječi čik i turne u džep. Naprijed! Pođe prema ulazu.

LJUBO otvara vrata i uspravlja se: Oprostite. Dolje pitaju za gospodina, gospodina -

LEA: Udite. On je legao spavati. Ali udite. Mladi se gospodin uči pušenju. Ali nemojte njega kriviti. Ja sam mu dala - ja sam ga prisilila. A vi morate šutjeti, šutjeti ko grob.

LJUBO: Lijepe stvari. Ako dopuštate, milostiva, ja bih ostao kod vas. Dolje previše učeno govore - za mene dakako.

LEA: Je li? Preučeno i pre-dosadno, je li?

LJUBO: To ne mogu reći. Ja se ne razumijem. Ja nemam škola. Dinko pogledava od časa na čas u Leu, ali odmah obori oči. Mene su očerali. Ja vam imam tri gimnazije; u šesnaestoj godini izgubih školu.

LEA: Kako to u - šesnaestoj, a imate tri gimnazije?

LJUBO: Tako. U svaki sam razred išao dvije godine pa - amo tamo... a u trećoj sam htio dapače ići i treću, ali - nisu htjeli... Jednostavno se njiše i smije.

LEA: O, vi ste bili krasan đak. A onda -

LJUBO: A onda sam pošao u vojnike sa samih sedamnaest godina. Služio sam tri godine. To je bio život! Spavao na travi, u blatu, svagdje sam mogao usnuti. Kod marša ih od sunca popada deset, ja ne. U birtiji dvadeset, ja ne. Široka, ravna pleća sasma raširio. Ovo tu su žene. Žene! Mene bi četvorica došla da ujutro dovedu u kasarnu, a ja bih svalio svu trojicu u birtiji. Stište pesnice.

LEA znatiželjna ko da gleda nešto nova, neviđena u čudu: Tako ste jaki!

LJUBO: Baš tako da sam umjesto tri godine odslužio četiri. Kaporal me je jedamput udario. Ja sam ga uhvatio za pas i bacio u zrak. Ovako. Ko košticu. Momci pucahu od smijeha. I ja. Kad bi se dvojica uhvatila u koštac, ja bih se samo bacio među nje, sagnuo se, ovako, čučne i onda najedamput - zkt! skoči, uspravi se i digne visoko, do ušiju ramena i nji-ma bi popucale mišice. Maše bagatelno glavom. Ja sam vam prostak, milostiva; prostodušni, pošteni prostak. Ne mogu gledati da slabiji trpi i da se ljudi mrcvare. Ne da mi srce. Moja je kumpanija živjela ko braća; prije su bili zvijeri. Ja sam divlji, ali pitomim ljude.

LEA u većoj znatiželji i naivnosti; Dinko oboje gleda. U vas je meko srce.

LJUBO: Meko srce i tvrda mišica. Jaki su ljudi svi dobri.

LEA: Zar svi? A slabi?

LJUBO: Slabi su zli, zavidni, zlobni, jer su slabi. Rugaju se, kleveću, mrze.

LEA: To ste jako lijepo rekli. Vi poznate ljude.

LJUBO: Poznam. Ko dijete jedamput vidio sam četu dječurlije, gdje baca kamenje i kikoće. Šta je. Tamo među kamenjem leži mačka. Sva krvava, zgnječena, slomljena. Samo je jednu bijelu, tako bijelu capicu micala. Zaletjeh se. I ja sam bio dijete i - stisne pesnice i raširi ruke - sve pobacah. Onda uhvatih starijeg brata, onoga dolje i rekoh: Ti si mi brat. I mačka je stvor božji, ali ti si vražji. I zamahnuh - zamahne široko pesnicom - pif! Jedini put što udarih čovjeka. Tako postah razbijač. Otac me je tukao i ja pobjegoh od kuće. Skitao sam se. Oca nisam mogao udariti. Nenadano spusti glavu. Onda sam često gledao, gdje muževi tuku žene. Ja sam se tako naučio tući muškarce. Bio sam rado vojnik i želio ostati samo zato da branim slabije i rastavljam tučnjave. Zato sam prostak, ne za drugo. Lea ga zadivljeno gleda. Dinko iz prikrajka pogledava sad u jedno, sad u drugo. Ljubo ne gleda ni u koga; oduševljava se. Vi ste, milostiva, fina i nježna; ja sam grub za vas, ja nisam učen. Kleveću me da sam ženskar, ništarija - jer ljubim žene, jer su slabe, nezaštićene, svagdje... Ja ljubim i propale žene, jer su žene i jer su muškarci zvijeri. Rad njih sam kadšto zvijere i ja, mada mi je, kako ste rekli i sami, srce meko... Baš zato. Šutnja. Pogleda je: ona ga ljubezno gleda, on se oduševljava. Oprostite, milostiva. Ne govorim ja ni fino ni učeno. Prost sam, glup. Učeni su ljudi svi zli i slabi. Ja sam grub. Nosio sam već i vreće. Živio s radnicima. Na zimi mi pucale ruke, trnule noge, gorila ušesa; na suncu me oblijevao težački, blatni

znoj i ja sam zaudarao u društvu. Jeo sam i luk. I ništa kadgod. Sad sam se obukao, ufinio. Od kuće su mi malo stali: ti si glup, govorili mi, tebi ne treba novaca. Služio sam sâm. I još ću. Idem u Ameriku. Tamo se služi i radi. U rudokopu, ma gdje. Ne bojim se ničega. Glup sam i prost, govore; ja znam da sam jak i dobar. Raditi se ne stidim; živjeti znam, hoću i šta trebam drugo. Vidite - pruža ruku - ta je ruka ružna, hrapava, tu me je proparao nož, ali je to ruka - kucanje. Ljubo tisne obje ruke u džep.

MARAS: O - pardon. Ja sam mislio da je tu Kušar. Gleda strogo u Ljubu.

LEA: On je lego. Pustite da se odmori. Diže se i polazi. Uostalom - ako nužno trebate -

MARAS: O ne. Poslali smo ovoga tu, a on ništa. Briga njega. Dolje je zijevaro; tu ne zijevaro. Zijevarate možda vi, gđo?

LEA ljubezno: Ni najmanje. Gospodin je vrlo, vrlo zabavan.

MARAS: Čudnovato!

LEA: On je i jak, gospodine. On umije veseliti. Ljubeznije, brzo: Hoćemo li u barku? Hoćemo. Ajdmo. Tako je mirno more. Ajdmo. Vi ćete veslati, ja ću krmilariti, a mladi će gospodin... davati takt... Jedan dva - jedan dva - ajdmo. Izađu žurno, letimice sve troje.

MARAS ostane osupnut; lice mu se sasma izdulji; usta rastvore: O -

SRĐAN u hodniku, grohoće: Ajte! Ajte! Uime božje! Grohoće strahovito. Izvana dolazi smijeh. Pseto laje. Srđan ulazi; bučno: Jeste li ih vidjeli. Luduju. Grohoće. Smijte se. Mene oduševljava moja žena. Luduje. Doktor je ostao kod stola. Čisto se skamenio. Život je puhnuo ko vihor u moju kuću. Grohoće. Vihor ko život. Mojim je ženi odnio glavu. Glavu, gospodine. A vi? Nešto ste mrki. Mrštite se. Uživajte, prijatelju, kad moja žena uživa. Doktor je baš govorio o kuraži. Skamenio se i nije pustio čaše. A vi! Ajdmo dolje. Živjeti. - Gdje je Kušar? Kušar! Spava. Čudotvorac. Ma šta ne govorite, ako se već baš nećete da smijete... Otvara prozor. Na. Eno. Skok! Ona je u barci. - Na. Eto. Skok - skok - i drugi je u barci - skok - skok - skok - i treći! Otisnuli se. Strašne su mišice vašega brata. Jedan, dva - Jedan, dva - Maše rupcem. Gle ih! Ona skida slamnati šešir. Maše. - Strašno maše. Addio! Viče. Addio!! Viče jače: Ah - ah - jedan dva - Junački - Baca cjelove. Jedan - dva. Junački. Odmiču. Ona uvijek gleda i maše. Kose joj padaju... Gledajte! I ona - hi - i ona baca cjelove - hi - hi - hi - Uspaljen je; sulud. Smije se simo i hvata za trbuh. Diše teško. Onda se okrene, otre čelo i silovito se osekne. Danas sam plakao prvi put u svome životu. Ne smijem se suviše smijati. Radi azme. To je kad se "neduhovita" mula potjera uz brdo. Drukčiji: Šta je vama?

MARAS užasno ozbiljno i suho: A vama?

SRĐAN: Meni? Veseo sam. Rijetko se ja veselim, prijatelju. A vama?

MARAS: Neugodno mi je. Obično se ja srdim. A vama?

SRĐAN: Polako. Zamjeravate mi možda, no - što sam se pomladio i no - oseknuo?

MARAS: Ne. Neugodno mi je, što bih želio s vama ozbiljno govoriti, a vi kao da niste za ozbiljan razgovor raspoloženi.

SRĐAN: Ja sam uvijek za sve ozbiljno raspoložen, dragi gospodine.

MARAS: Ne znam. Sve mi se čini da vi nas - ironizirate. Već smo dva dana kod vas. Ne dosađujemo se, zaista, ali ja još ne prozreh vaših namjera.

SRĐAN: I nećete, ako niste. Ja sam vas zvao da se približimo. Ne činite se nevješti. Vi vrlo dobro vidite da sam vam otvorio od srca vrata svoje kuće i vrata svoga srca.

MARAS: Donekle. I na tom vam hvala. Ali vi, vi otvarate vrata svoje kuće da i mi uđemo u vašu kuću i da se tu raskomodimo onako, kako se čovjek smije raskomoditi samo u svojoj kući.

SRĐAN: Ovo je na nekoliko dana vaša kuća. Zar vam je neugodno radi mene?

MARAS: Ne radi vas. Čemu su došla ova dvojica, gdje se vi "raskomođujete?" Ozbiljno, tvrdo: Zašto ste upleli u naše društvo - u društvo ljudi koji imaju zajedničke, više, svoje ciljeve - one s kojima imaju zajedničko samo krv i odijelo?

SRĐAN: Pa? Vama to dakle nije pravo?

MARAS: Nije radi - vas. Nije radi - vaše gospođe. Ljudi su zlobni - ljudi su i hvalisavi. Ljudi bi sebi mogli polaskati da su se s gospođom velikog čovjeka igrali... slijepoga miša... Zašto nas svijet koji o nama sluša hvale, koji nas s nerazumijevanjem čita i gleda na tribini, mora vidjeti i kod stola? Gledajmo se mi slobodni, ali oni, oni ne treba da vide baš sve ono što vidimo mi.

SRĐAN: Sad vas shvatam. Polako. Ljudi su hvalisavi, rekli ste. Vaš je g. brat hvalisav, znam. Ali - ali - ko se sam hvali, taj je nepogibeljan, dok se hvali. Kad se prestane hvaliti, onda već jeste pogibeljan, ali prestaje pomalo biti. Ali onda su i ljudi zaludu znatiželjni, jer on umije ćutati. Čitam ja, gospodine, i komedije i oglase dražbe.

MARAS otkorakne.

SRĐAN ne gleda ga: Polako. Ja vas ne ironiziram. Ja samo želim da preporodim logiku i da obrnem psihologiju naglavce. Pušite. Pruža mu cigare. Najteže je priznati ono što se ne može dokazati - činjenice naše psihe. Lako je reći: ja sam tu gospođu našeg pa i najvećeg čovjeka - imao, kad je nisi ni poljubio. Lakše je još reći: ja nisam gospođu našeg najvećeg ni - poljubio, kad si je već - imao. Teško je naprotiv reći: ja je nisam ni poljubio, a htio sam je - imati. Punctum. I mnogo je toga još lako i teško. Lako je npr. reći: ja sam se zadužio izborom za narodnog zastupnika, jer sam htio koristiti narodu i stranci. Nije baš teško, a ni lako reći: ja sam se zadužio izborom itd. da mogu reći zavidnicima: ja sam, da, narodni zastupnik. Ali je baš teško i nimalo lako reći: ja sam se zadužio itd. da mogu služiti, kako drugi govore: to ti je, vidiš, narodni zastupnik! Punctum. I još je mnogo toga i lako i teško, kako se najposlije uzme.

MARAS ozbiljno, suho; pripaljuje cigaru i gleda u vršak: To ste rekli meni - i ja bih vam rekao hvala, jer znam da to govorite iskreno, bez mrve ironije, budući da znam da i vi trebate nužno - salonrok i da ga nemate.

SRĐAN: I vi govorite bez mrve ironije, iskreno. Dakle budimo iskreni. Uime božje. Rajčić će nas izviniti. Kušar spava. Oni se voze. To je vrlo lako reći i priznati. To su činjenice. Ali da. Hm. Budimo uime božje iskreni. Vi pušite. Ja slušam.

MARAS: Vi možete misliti svašta. Ali ja vam kažem bez mrve slavičnosti da sam potrošio na školovanje i samonaobražavanje vrlo mnogo. Ja sam sasama iskreno mislio koristiti narodu, jer je moj ideal bio konkretan: koristiti zemlji.

SRĐAN: Pardon. Kušar ima dva krasna svojstva: može ljubiti, ali se ne može zaljubiti. Vaš g. brat ima također dva krasna svojstva: može lagati, ali ne može prevariti. I ja imam dva krasna svojstva: mogu ludovati, ali ne mogu poludjeti. A vi pak imate dva prekrasna svojstva: možete piti, ali se ne možete opiti. To sam imao da dodam. Bio sam zaboravio. Govorim ozbiljno.

MARAS: I ja. Moj se egoizam, ako je to egoizam i bio, sastojao u obogaćivanju ne mojih strasti, oprava, pokušava, objeda... nego u obogaćivanju moje - zemlje. Smišljao sam re-

forme, veliko, raznoliko gospodarstvo, novost, stvaranje poljana, marve... osvajanje jednog kraljevstva i vladu nad usjevima, kravama, ne - ljudima. Mi smo od familije - divlji. Ali onda sam zapao u naše velegradsko društvo, politiku, manifestacije i stranačke kongrese..., gdje sam na svoju žalost i nesreću opazio da referati o narodnom gospodarstvu polovicu slušatelja uspavaju, a drugu pobacaju - napolje... A referati o politici jednu polovicu izazovu u dvoranu, a drugu na - pljeskanje... Gorko. Da. Opazio sam da jednog običnog političkog kretena pozna svako dijete, a drugi veliki pravnik ostaje nepoznat samim juristima... Pa - klone čovjek; pa eto - srne; pa se izgubi, pa pobenavi, pa eto tako - oglupi...

SRĐAN: Tako je. Vi pijete, ali se ne opijate. To su dva vaša krasna svojstva. Ali dva su druga u vas nelijepa svojstva. Vi polazite u društvo pijanica, pa kad se oni opiju, vas je stid, što ste no - trijezni. Ili vas je stid, što morate trijezan slušati pijanačke prostote, pa umjesto da pođete svojim putem, idete njihovim - za njima i - kako se vi apsolutno ne možete opiti, vi počinjete trijezni praviti iste gluposti koje i pijani i... eto nemate ni vinskog zanosa ni iskrenosti ni prirođenosti ni temperamenta. Postajete neprirodan, antipatičan pozer. Afektirate.

MARAS: Jednu riječ, gospodine. Hvala vam. I još jednu: Onda mi možete vjerovati da sam mislio iskreno koristiti zemlji - ali zemlja ne govori, zemlja ne odobrava, zemlja ne daje priznanja.

SRĐAN: Ni aplauza! Onda je umjesno jedno pitanje koje čeka od postanka mozga odgovor: Je li vam stalo do zemlje ili do aplauza?

MARAS: Do obadvoga. Ja sam ih htio spojiti, ali drugi nisu mi dali...

SRĐAN: Ovo je vaša najkrasnija rečenica, prijatelju. Vi ste u svemu realan: aplauz iza smrti nije za vas aplauz. Ne shvatite to krivo. Pogledajte me. Ako niste kratkovidni, onda možete posve dobro vidjeti da sam ja potpunoma pri svijesti, otvoren i zanesen. Ta ja sam vas zato i zvao. Nisam vas zvao da mi kažete da je vaše imanje prezaduženo, jer sam to znao. Niti sam vas zvao da mi kažete da trebate novaca, jer se to samo po sebi razumije. I vi mi to niste rekli.

MARAS ko da je nenadano zaglušen: Ja sam uništen, ako - Ja sam totalno propao, ako -

SRĐAN: Ako - dakako. Vidjet ćemo. O tom možemo još razgovarati, s uspjehom dakako. Ja sam i na to mislio, ali ne dosta, te bih sada odmah mogao dati pozitivan odgovor. Ali sam načistu: vaš je javni rad ili život jedna afektacija i vi ste kroz javnost prošli kao najpoštenija, najčišća i najsretnija žena i kao najrdaviji muškarac. A vi, uistinu, vi trebate ženu koja će moći radati djecu... U "javnosti" se to rijetko događa, uvjeriste se kasno i sami. Vaš je g. brat bio u tom - iskusniji...

MARAS otkorakne; pogleda ga krvavo i još otkorakne; muklo: Zašto to? Što spada ono, ono na ovo?

SRĐAN: Ono istina ne spada na ovo, ali i jedno i drugo spada na - vas. Mirno: Evo riječi. Ja ću vam pomoći. Je li vam još neugodno?

MARAS muklije: Mi smo divlji. Mi smo - razbijači. Bio sam i ja ko dijete. Ali sad, sad - pogleda ga krvavo - šta ste učinili - šta ste učinili -

SRĐAN u čudu; lagano: Ponudio sam vam pomoć od srca.

MARAS muklije, duboko: Uništili ste me jednom riječi. Mi smo - razbijači. Ali ja, ja se sada ne mogu ni odrvati.

SRĐAN skutri se: Hm. - Još se skutri: H-m -

MARAS: Dakle je takva ispraznost, neiskrenost, kukavština bio moj život javni; ja sam sav bio u njemu... Spasite imanje, posrće: a mene, a mene, a mene...

SRĐAN: Govorite laganije, jasnije, razgovjetnije.

MARAS: Vi ste rekli jasno, lagano i razgovijetno. Dovedi ste u savez sve ono u mom životu, gdje ja ne vidim saveza. Htio sam da budem javni radnik sa javnim priznanjem, rekoh vam. Brat ignoranta, raspikuća, hvalisavac pokazao vam je put u drugu javnost, dodali ste vi. I sve to spada na mene. Sve to pada, pada, pada na mene... Mrzovoljasto; u žuči: Zašto se mi ne možemo porvati? Stište pesnice: Zašto se ne možemo zadaviti... Vi me vrijeđate tako nisko, tako gadno, tako podlo... i onda me uvjeravate da se ja sam vrijeđam... I ja, a to je ono grozno, što mi ubija snagu, volju, energiju... ja vam vjerujem... Pijem, ali se ne opijam. Krasno svojstvo. Ne piti i opiti se - to je krasnije. Nije li?

SRĐAN: Udarilo vam sunce u glavu. Razgovor je ovaj pretežak kao južno vino za jedno ljetno poslijepodne, iza crne kave. Sumnjate u mene. Polazi uspravno k njemu. Pogledajte i opet u mene. Primite mi ruku. Dršće. Ali slabo. Pogledajte mi u oči. Čiste, otprte, iskrene. U očima se vidi duša, kad ste u afektu. Rugam li se?

MARAS: Ne, ne volim ja to. Ja sam vam zahvalan: cipele su me tištale; vi ste ih skinuli - noge su ranjave, moram navući opanke. Zašto su ranjave? Vi znate: nosio sam cipele svoje žene. Sarkastički, hrapavo. Svijet ne zna da imam ženu; svijet misli da imam elegantnu nogu i kicošku obuću. Gluho se smije: Bit ću cinik. Snage nemam. Za sada. Još ćemo vidjeti. Ali ako se prestanem rugati, onda ću ojačati; ako naiđem na rug, onda ću planuti. Mi smo divlji. Mačku sam ko dijete zatukao kamenjem, možda vam je i to pričao hvalisavi brat. Vas, vas bih mogao - zadaviti. Sve gluše, ciničnije. Ja sam vam zahvalan. Kad se izvjetrim, onda ću objeručke primiti vašu ponudu. Odlazi.

SRĐAN žurno ga uhvati: Ne tako. Vi ste divlji. Ja sam pitom. I zvijer se upitomi - i čovjek podivlja. Sumnjate u moju iskrenost i srdačnost? Onda je suvišno sve. Ako imate jake i bistre oči: gledajte!

MARAS gleda ga nepomično.

SRĐAN: Šta velite?

MARAS: Vidjet ću. Uhvati se za glavu i izađe.

SRĐAN ostane zamišljen. Uhvati se i on za glavu i šeta. Priđe prozoru i gleda. Onda ga pritvori i legne. Čuje se popjevanje - na prekide. Srđan sklapa oči - na prekide. Inače velika tišina. Pjevanje je bliže, onda se najedamput prekine sasma.

RAJČIĆ ne tetura; oči mu se užasno smiješe; brk mu dršće, pripit je: Idem gore - nitko: Idem dolje - nitko. Vele: idemo gore načas. Ja čekam dolje pola sata. Amice! Uđe i skakuće. To jest. Gore leži kolega Kušar; leži, a oči mu otvorene. Domine, ostavite me, ja spavam, veli on meni. Ali vi ste, amice, potpunoma budni, velim ja. Njiše se i gleda u zemlju. Onda digne visoko ispruženi kažiprst, migne očima i sav se zasjaji. Ona! Zamahne rukom. Sssk - ssssk - Ode. Ode, amice. Uspavani se dvorovi bude - okamenjena srca biju - zakopano blago uskrisuje. - Priče ne lažu, ne lažu, ne lažu! Pitajte vaselenu! Pitajte zvijezde! Sssk - Ssssk - Ode. Ode, amice. Čekalo je more na nju i pritajilo dah. Čekalo je sunce na nju i zamro mu trak. Čekala je vaselena na nju i ugušila jecaj. Lea! Lea! U po bijela dana niču zvijezde - vedra se nebesa srse - Lea! Priče ne lažu, ne lažu, ne lažu. Poštenja mi! Ispruži podbradak i desnu ruku. Ukleta kraljevno, izidi! Žedni smo smirne, kaktusa i svile. Gladni smo suza, krvi i smijeha. Priče ne lažu, amice. Sjeti se nečega, zagriže u prst i snuždi. A on mi je rekao: ostavite me, domine. A oni su rekli: čekajte, domine! I svi - domine!! A ja velim: Amice! Nema domina, amice. Dominus je tvoja baba i moj djed... Ja sam amicus, amice - ti si

Janko Polić Kamov: Čovječanstvo

amicus, amice - mi smo svi amici, amice! Srđan se makne, zakašlje, zijevne. Ah!!! Sav zadivljen, začaran, iznenađen ostane raširenih ruku, ustiju i očiju i ne dolazi k sebi. Srđan se smiješi. Onda zakoraca. Poljubite me, amice! Brzo se baci ka njemu, prigne se, ogrli ga i najedamput se sruši. Pardon, domine!!!

IV

Deseta u noći

SRĐAN sjedi kod stola i prekopava listove; ne čita. Uzrujan je. Svaki se čas dignu, uzdahne, ogleda. Onda stane srdito udarati nogom o pod. Smije se jarosno i grubo: Hahohoho. - Digne se, sklopi ruke i rašeta kimajući trupom.

MARAS ne kuca; otvori vrata. Izraz je lica ostao isti, samo grublji, porugljiviji.

SRĐAN i on je grub; strastven; ali se savladava: Baš sam čekao. Pola sata. Sada je ravno deset i pet i po minuta.

MARAS: Znam. Čekate odgovor već od pete poslijepodne. Kod večere - niste ga dobili?

SRĐAN: Šutjeli ste vrlo - pametno.

MARAS: I drugi su šutjeli. U pristojnome društvu mlađi ne govore, ako ih stariji ne pitaju. Zatvara vrata; bliže. Zašto nije bilo Kušara na večeri? A? Šta ste i njemu učinili?

SRĐAN: I to je vaš odgovor. Polako, gospodine.

MARAS: Moj je odgovor - pitanje. Šta je Kušaru?

SRĐAN: Pitajte njega. Ja, šta bih ja znao.

MARAS: Vi - naglašuje porugljivo - vi sve znate.

SRĐAN porugljivo: Znam, ali, dopustite, za sebe.

MARAS: Da. Hrapavo. Da. A ko je Rajčića opio?

SRĐAN: Sam se je opio.

MARAS: Ko ga je potjerao u noć, u skitnju?

SRĐAN porugljivo: Mlađi šute, kad stariji ne pitaju. Ostarili ste, gospodine, ostarili. Ili sam se ja - pomladio?

MARAS: A šta je vašu gospođu pomladilo? Jeste li je vidjeli poslijepodne? Ko djevojčica. A večeras? Ko gospođa. Šta je nju postaralo? Kušar je o podne šutio; na večeru nije došao. Dinko je još o objedu gledao meni i vama u oči; sada no - ne gleda. Ni Ljubo. A bili su na moru. I oni se povratili bez - apetita. A vi?

SRĐAN: Polako, gospodine. Savladava se. Polako, gospodine. Ja sam na vas čekao da mi date odgovor, da mi kažete, šta ste najposlije vidjeli.

MARAS: To, što rekoh. Moj je odgovor - pitanje. Šta je svima nama? Ko nam je iščupao jezik? Zašto se mi ne gledamo?

SRĐAN: Jeste li vi, dragi gospodine, bili na stavnji? Dopustite da i ja pitam. Jeste li vidjeli momčad pred komisijom? Momčad se ne gleda, jer nu - goli su. Zašto da tajimo? Golotinja smeta golotinji... kao kad čovjek obuče prvi put čisto novu, po kroju i svemu, opravu. Ne snalazi se, šta ćete.

MARAS divlje rukne, ali se uduši.

SRĐAN: A jeste li vi, gospodine, vidjeli liječnika pred momčadi? Dozvolite da i ja pitam. On svakoga baš dobro pogleda i - opipa, gospodine.

MARAS ne rukne; sagne se: Fi!

SRĐAN: To je odgovor na vaše pitanje. A na moje?

MARAS okrene mu pleća: To.

SRĐAN tapka ga po plećima: Vrlo mi je milo, gospodine.

MARAS ne miče se: Mi smo, ja i braća, odlučili sutra zorom krenuti.

SRĐAN: To mi je vrlo žao, gospodine.

MARAS ne miče se: Ja ne trebam vaših usluga.

SRĐAN: To mi je vrlo milo, gospodine.

MARAS srditije; i on se savladava: Učinit ću ko da vas nikad nisam vidio.

SRĐAN: To je vaša dobra volja, gospodine.

MARAS teškom mukom se svlada: I vi učinite ko da me nikada niste vidjeli.

SRĐAN: To je pak moja dobra volja, gospodine.

MARAS okrene se, drekne: Šta! Opet se svlada; usne mu se pomiču. Šta ćete još učiniti iz mene?

SRĐAN: A što sam ja učinio iz vas?

MARAS: Dakle sam si sve to sam učinio? To, što sam si tako tuđ, tako nepojmljiv, tako... tako... odvratn.

SRĐAN: Ta vi ste to govorili sami o sebi. Ja sam samo pometao interpunkcije, jer ste se bili suviše razgovorili i izbrbljali... Vi ste mi napisali kaoti jednu molbu i ponudu, ali ste bili suviše uzrujani da je stilizujete... Ako sam ja htio dobro razumjeti, morao sam zamisliti sam stil i gdje bi imao stajati upitnik, pitati, gdje točka, završiti načas s čitanjem.

MARAS: Kako - kako to -

SRĐAN: Vi ste sa mnom vrlo intimno govorili, to ćete i sami priznati. Dozovite si sve u pamet. Tu ste stajali vi, tu ja. Govori sve tiše, blaže i mekše. Vi ste uništen čovjek; ja imam nešto suviše kapitala; htjeli ste da vam ja pomognem, ali ste htjeli da ja sam do ponude dođem. Vi dakako kao uman i nada sve pristojan čovjek niste banuli: Daj pare! Vi ste naprotiv kao uman i nada sve pristojan čovjek rekli: zadužio me izbor za narodnog zastupnika, aplauz i prazno, tašto naše velegradsko društvo. Ja ću izgubiti tu javnost, ali ću dobiti svoj rad, solidnost i vrijednost: spasite mi dakle imanje. Ako mi ga vi spasite, onda, onda... dobit ću svoj rad i vrijednost, ali ne moram još izgubiti - javnost... Ja vas dakle ne pojmim. Vi ste mi se povjerali s tom jednom, preočitom namjerom da vas ja pomognem. I kako ste mi se povjerali posve, ja sam vam odmah obećao pomoć.

MARAS uhvati se za glavu: O. O. O. Hvala vam. Oprostite. Izlazi: Vidjet ću još...

SRĐAN: Ma stanite. Evo ruke i poštene riječi.

MARAS neodlučno prolazi kraj vratiju i upravlja se prema prozoru. Sjedne.

SRĐAN: Ne vjerujete! Pauza. Čeka.

MARAS jaderno, bez volje: Ma - ma - nije to. Pauza. Nije to. Nasloni se na lakat. Znate. Nagne uho ko da prisluškuje. Znate. Digne se i zatvori prozor. Čujem daleko pjevanje. Možda je Rajčić. Skupi ramena. Slušajte. Kad vam sve ono rekoh, pričinilo mi se da ono nisam ja rekao... Ja vjerujem u vašu iskrenost. Ali kako to da ja pokraj vas govorim onako kao da to vi govorite? Vaša intimnost - razvraća, kvari, otkriva ono što mi sami u sebi ne vidimo. Ja sam mislio: Gle! On je rekao da je ignoranta i drugi smo dan bili zadovoljni i on je još onu večer prvi pokazao put zadovoljstvu. Ako ja kažem nešto po iskrenosti slično,

onda ću udobrovoljiti i njega i sebe... Zamisli se; čudno, suho: A sada? Šta je to? Moja je iskrenost polučila više no sam se nadao: vi ste mi obećali poštenom riječi pomoć. Moja je iskrenost i išla za tim. A sada, kad sam ja uspio i biti iskren i osvojiti vas, ne podnašam ma baš nikakvu vezu s vama ni poznanstvo s vama, a kamoli one veze prijateljstva, dužnika i blagodarnosti.

SRĐAN duboko uzdahne: Je li vama sada dosadno?

MARAS: Bojim vas se. Ne pitajte. Vaša pitanja - to je ono... Vaša osoba - to je ono. Jadno ga pogleda. Šta sada? Ili se zauvijek svezati za vas - prijateljstvom ili - opet ga pogleda grče, krvavo - ili se raskrstiti i otuđiti jedan drugome i biti - neprijatelji... Bojim se jednoga i drugoga. Bojim se vas - muklo - vas živa... Otkorakne. Gleda ga otvorenih ustiju.

SRĐAN strese se: Ne gledajte tako. Ne sada. Ispavajte se. Dođite sutra.

MARAS hvata se za glavu: Sada - pa spavati. Iza svega - pa spavati. Opet ga gleda otvorenih ustiju.

SRĐAN strese se: Ne gledajte tako. Hoće da mu se približi, ali stane.

MARAS: Kad bih se mogao odlučiti ili za prijateljstvo ili za prekinuće odnošaja. I bio sam se odlučio. Usta mu se polagano pomiču. Sve je bilo uređeno. A onda - tu ste vi i opet sve zapleli. Ne mogu se odlučiti. Srđan čeka nestrpljivo. Maras nastavlja još polaganije, ledeno. Htio sam spasiti i sebe i zemlju - rekli ste; zadržati svoju solidnost i javnost. A sada sve gubim. Ja vam - grozno jednostavno i tupo - dajem svoje imanje - sve - sve - uzmite - i šutite i - hvala vam do groba. Ostane otvorenih ustiju. Srđan se skameni. Ne miče se. Na vratima kucanje. Ne miče se. Na vratima kucanje. Obojica se trgnu kao da su bili usnuli stojećke otprtih očiju. Vrata se otvore.

LEA: Nisam znala. Nisi sam. Zatvori polako vrata.

SRĐAN: Šta hoćeš? Polazi k vratima. Zašto si kucala, ako nisam sam. Vraća se. Bena! Ide k prozoru. Šta ste zatvorili. Malo zraka. Odahnite. Otire čelo i vrat rupcem. Puše.

MARAS: Šta se hoće? Opet ostane otvorenih ustiju.

SRĐAN nestrpljivo: Zatvorite ta usta! Mučno se odvrne. Polagano. Sve mi poklanjate. Ja vam neću reći: "hvala", nego - ne ludujte! Nije to za vas.

MARAS tupo, teško: Šta sam opet rekao? Hvata se za glavu. I kako ste vi to razumjeli? Ja ne razumijem ništa. Prisluškuje ko od slučaja; kad šuti, usta mu se nehotice, na prekide otvaraju. Netko pjeva. To je Rajčić. Luduje li i on? Zašto se je opio?

SRĐAN: Rajčić se lako opije i još radije pije. Ali ima druga dva krasna svojstva. Ne pije rado samo vino i ne opija se lako od samog alkohola.

MARAS ko u sebi: Šta je bilo s njim? Tiho: Šta ste učinili iz njega? Tiše: Šta je on sada?

SRĐAN: Polako. Ništa nije bilo s njim; ništa nismo učinili iz njega. Ako je on bio ništa, to je i sada. On se ne može promijeniti.

MARAS ponavlja: On se ne može promijeniti. Kako to?

SRĐAN: Opet ste počeli pitati. To nije za vas.

MARAS: Počeo sam pitati. To nije za mene. A šta mogu sada drugo? Hoću li vam biti prijatelj ili protivnik? Hoću li vas spominjati ili zaboraviti? Hoću li vas obdariti ili zadaviti. Potrese glavom. A. Srditije. A! Zašto pjeva Rajčić? Zašto su braća obarala poglede? Zašto je gospođa bila ozbiljna? Zašto nije Kušar bio na večeri? Zašto sam ja došao tu? Jako: Zašto ste nas doveli tu?

SRĐAN uzmiče k stolu; sjedne i zagleda se u pisma.

MARAS slijedi ga: Zašto ste nas doveli tu? Gleda mu u tjele. Sijedite već pomalo. Čelavite. Niste li mogli tako i umrijeti? Drugi, drugi vas je mogao raskomoditi pred nama. Ne vi. Zašto niste sijedi, a mi svi mrtvi... da pišete memoare.

SRĐAN uvuče se sasma.

MARAS vraća se: Zašto smo još tako mladi? Kako nas duga, duga, beskonačna dosada čeka... Živi na jednome otoku sam... govorili smo i to vas je činilo neobičnim, strašnim, ledenim... Živi na jednome otoku sam... govorit ćemo i to će vas činiti običnim, podlim, nesenim i svejedno odvratnim... Ne čujete? Netko pjeva... Ipak... želio sam biti narodni zastupnik i dadoh u to ime dio svoga imanja... I postadoh... Ali sada! Dajem vam sve imanje - želim biti spokojan, sretan, smiren. Uzmite!... I da uzmete - Opet mu se obraća i gleda u zgrbljena, gromadna, zasjenjena pleća. Bih li onda dobio ma samo ovoliko sreće i mira? Nazaduje. Velik ste, jak, brutalan. Ne znate, kako ste brutalni kad jedete, kad udovoljavate svojim najprimitivnijim potrebama. Srđan se lako trzne. Maras nazaduje. Ne. Oprostite. Govorimo - jer spavati ne možemo. Rajčić pjeva. Ni vaša gospođa ne spava... Tako ste brutalni, kad jedete... I kad grohoćete. Okreće se po sobi. Jeste li se kadgod potukli ma s kime?

SRĐAN digno se; izrastao je; isprsi se: Nisam uistinu, ali bih od sveg srca! Brzo se promijeni i udari u smijeh.

MARAS: Vi se smijete. Izgubio sam zanos.

SRĐAN: Izgubili ste - pozu! Udari pesnicom o sto.

MARAS potresava glavom; onda mu priđe, zguri se, svine ruke, ispruži laktove i dlanove i pita: Šta sada?

SRĐAN: Umirite se. Otiskuje ga. Umirite se. Vi ste donijeli u vaše javno djelovanje kret seljaka, kad kopa, kad siječe, kad cijepa... Među ljudima se govori drukčije. To nije gestikulacija govornika i zastupnika. Slušatelji nisu ni zemlja ni bukva ni cjepanica.

MARAS: Sve dovađate u savez. Strašno, grobno: Pred vama - a vi me vežete - pred vama - a vi me vežete - ne smijem ni pisnuti - ni trznuti - ništa - ma sve dovađate u savez... Ja ništa.

SRĐAN: Koliko mi je poznato bukva raste o sebi, vinova loza raste o sebi - sve to sastavlja vaše gospodarstvo.

MARAS: Podivljat ću! Otvorite vrata! mi smo divlji - struže zgrčenom šakom o bok - Kad smo ubijali mačku, drugi su se smijali. Ja sam bio ozbiljan... I vi se smijete. Ja sam ozbiljan... A ubijamo jedan život! Ne može da podnese. Otvorite vrata. Ja sam slab. Ne mogu. Vi ste jači. Otvorite vrata!!

SRĐAN otvara žurno vrata; ali ga ne propusti: Predomislite se. Ja šutim o svemu - dok vi ne zapitate. Ja sam kavalir, gospodine, i pošten. Ja sam zaboravio sve: samo jedno ne: vi trebate pomoći. I vi zaboravite sve, samo jedno držite na umu: da vam ja mogu i hoću pomoći. Zaboravljivost je majka genijalnosti!

MARAS zaduvano, uvijek zgrčenom šakom izlazi.

SRĐAN opet duboko dahne. Puše. Pauza.

LEA zaviri; šuti i neodlučno ga gleda.

SRĐAN ne okreće se: Znam da si tu. Uđi.

KUŠAR govori iza Lee u hodniku; glas mu je razbit: Imao bih -

LEA uplašeno se okrene u sobi.

KUŠAR ulazi. Odijelo mu je ugnječeno: kravata mu se pomakla; prsluk otkopčan: Oprostite. Imao bih s gospodinom. Tare oči. Svjetlo mu smeta.

SRĐAN: Da. Izvolite, prijatelju. Večera vas čeka. Biste li što jeli? Ajde, Lea, spremi. Ispavali ste se, prijatelju. Vrlo mi je drago. Ajde, Lea. Spremi. Lea odlazi. Ajte. Uđite, prijatelju. Dobro jutro!

KUŠAR kao da govori Lei: Imao bih nešto s gospodinom. Oprostite.

SRĐAN: Ma da. Uđite. Već je noć. Mi smo vas nekoliko puta zvali, ali vi ste spavali. Tj. hrkali ste, kad biste začuli naše korake. Vrlo mi je drago. Sami smo. Govorite. I vrata možete zatvoriti. Kušar uvijek tare i stište oči. Da. Svjetlo vam smeta. Bili ste u mraku. Doći ćete odmah k sebi. Samo uđite i zatvorite vrata. Tako. A, dakle ste se ispavali. To je dobro. To je dapače vrlo lijepo od vas.

KUŠAR: Nisam spavao, gospodine prijatelju.

SRĐAN: Svejedno. To niste baš najbolje uradili, ali ste ležali. A to je dobro.

KUŠAR: Možemo li mi mirno razgovarati?

SRĐAN: Dapače. Vi ste vrlo duhovit čovjek. A ja volim duhovitost. To vam je uostalom poznato.

KUŠAR: Vama je poznato da sam probdio prošlu noć -

SRĐAN: Sve mi je vrlo dobro poznato makar sam malo zaboravljiv. Ali si mogu sve dozvati u pamet.

KUŠAR: Poznato vam je i to da sam šutio kod objeda i ležao do sada.

SRĐAN: Sve mi je vrlo dobro poznato, dragi prijatelju. Ne biste li prije što založili?

KUŠAR: Hvala. Nisam pri apetitu. Hvala. Ni pušiti neću. Kasnije. Možemo razgovarati.

SRĐAN: Čini mi se da govorimo obojica. Dakle razgovaramo. Ja odgovaram, čini mi se.

KUŠAR: I meni se čini. Ali vi - ne znate, jesam li vam to rekao - vi mislite da sam ja spavao.

SRĐAN: Ne. Mislilo sam. Sada sam uvjeren da niste spavali. Mislili ste, znam.

KUŠAR: Nisam, vidite. Smijao sam se.

SRĐAN: Pa to je lijepo od vas. Dakle ste se smijali. Čemu?

KUŠAR: Vama.

SRĐAN lako se začudi; ali se i dalje usiljava: Ja se, vidite, vama nisam smijao. Nisam ni mislio na vas. Samo kod večere sjetio sam se da je dobro i spavati i ležati i smijati se, ali da je potrebno nadasve jesti. Poravnajte si kravatu. Ne pristaje tako pristojnom tonu.

KUŠAR besvijesno namješta kravatu. Pauza. Obojica su zbunjeni i ne nastavljaju.

SRĐAN: Dakle ste se meni smijali.

KUŠAR: Čini mi se da ovako ne možemo nastaviti -

SRĐAN: To se i meni čini.

KUŠAR: - da je ton suviše fin za grube motive koji ga diktuju i pokreću.

SRĐAN: Hm. Bit će. Sve je moguće. Pauza. Hm.

KUŠAR tiho: Recite: niste li, jeste li gledali kod objeda u mene i Dinka -

SRĐAN: Ja bih rekao da nisam gledao.

KUŠAR: Ja bih rekao da jeste gledali.

SRĐAN: Ne slažem se. Uspravi se naglo. Velikom ozbiljnošću: Ako su se skinule cipele, ja se nisam odrekao poštenja. Ko kaže: hulja sam, taj je pošten, ako je hulja uistinu. Na moje poštenje: nisam gledao ni u vas ni u njega, kako to vi mislite.

KUŠAR: Vi možete reći na svoju pošteni riječ da niste gledali. Ja ne. Dršće duboko. I to je ono strašno. Dublje. Zamisliš zločin i možeš svojim poštenjem tvrditi da ti to nije ni na kraj pameti. Povjeriš nekome svoju zločinačku misao, drugi mogu svojim poštenjem tvrditi da ti to nisi namislio, ali ti, ti, to ne možeš...

SRĐAN sjetno: Prijatelju. Rajčić se je malo opio i pošao na šetnju. On fantazira naglas. Kao da pjeva. Ako nećete spavati, podite ga tražiti.

KUŠAR: Šta mi to govorite? Šta je sada Rajčić meni? Šta može biti meni čovjek koji fantazira i pjeva? Izgubljeno, besvijesno ravna kravatu. Ja ne mogu više fantazirati, a mogao sam... mogao sam zanašati mladost i oduševljavati se njezinim zanosom.

SRĐAN: Znate li vi onu priču iz biblije? Rajčić veli da priče ne lažu. Uistinu. On ih samo krivo interpretira. Izvolite malo poslušati.

"Tada im se otvoriše oči i vidješe da su goli;

"A gospodin Bog viknu Adama: Gdje si?

"A on reče: Čuh glas tvoj pa se sakrih, jer sam go!

"A Bog reče: Ko ti kaza da si go?... Što si okusio s drveta s kojega sam ti zabranio rekavši da ne jedeš, zemlja da je prokleta s tebe...

"I reče gospodin Bog: Eto, čovjek postea kao jedan od nas znajući, što je dobro, što li zlo...

"I gospodin Bog izagna Adama iz raja.

I eto, od tada datira, vidite, čovječanstvo, kako ga mi imamo i živimo s prvim nastupom kulture. Od tada datira ova naša psiha. Izgubili smo raj - životinja, besvjestice, instinkta - i dobili pakao - ljudi, svijesti, i razuma... Sada, kad ga ostavljamo, čini nam se da je taj pakao bio raj."

KUŠAR: Vi snivate još. San je predubok. Buka vas ne buni... Ko će nas istjerati iz ove zemlje, iz ove svijesti... svagdje upisamo ime naših ljudi - naši ljudi napučuju zemlju... Jedamput možda bit će im pretijesno. Tu svagdje piše: čovječanstvo i kultura - svijest i sram... To je jedna tvrtka. I na vratima vaše spavaće sobe i na mome čelu i na očima srednjoškolca... svagdje, gdje se misli naglas i govori da se čuje... Hoćete li sve ovo što niste stvorili vi promijeniti, ako promijenite sebe? Hoćete li vi otrti znojno čelo maramom, gdje ostadoše neizbrisive mrlje - krvi... A vi se još, nota bene, znojite radi počinjenog ubojstva... Ja govorim površno, bez znanja; na papiru bi to izašlo - učenije, jer sam novinar. Ali i Evropa seli u Ameriku da tamo iznese samo donekle posebni stil, sistem i način života... A vi? Hoćete li vi prema tome seliti na Mars? Možete. Ja vas neću slijediti.

SRĐAN trne sve više, ali se usiljava. Smiješak mu je tako usiljen kao da mu se urezuje na usnama: Ne? A slijedili ste me već. Mi idemo. Mi se uspinjemo. Zaboravili ste šešir. Ja vas čekam.

KUŠAR ostane bez riječi ko pitajući. Pauza.

SRĐAN: Ja čekam. Međutim mogu vam reći i to: Vi ćete, dok ste tu, još zanašati druge i drugi vas. Badava! Nitko se ne smješka, nitko vas ne gleda izazovno, sa - shvatanjem, ali

- velikom hladnoćom i nemilosrdnošću - i ja se vama smijem, jer, jer, no - fiksa je ideja tu! Bezglasni mu smijeh raširi posve ružno usne.

KUŠAR najprije se je zgrozio pred ovim smijehom; onda pred riječima; onda je pogledao u njegova usta: Tu.

SRĐAN kucka se po čelu Tu.

KUŠAR nehotice podražava: Tu.

SRĐAN: Da, tu, prijatelju. Glasno se nasmije. Onda brzo priđe k njemu i govori kao na početku dijaloga. Našalio sam se. Sviđa mi se duhovitost. Samo u tome uživam. Vi ste mi od svih najmiliji -

KUŠAR zgraža se i maše glavom: Sad lažete. Sad ste zlobni. Sad ste gadni. Počinimo. Promijenite se. Uvijek maše glavom; ide unatraške. Sasma vam je drukčiji glas. Pogodio sam vas. Zavidate - mome duhu, reko bih. Gledate u meni, kako se ruše vaši sni. Srdi vas, što ih rušim ja. Prodrmao sam vas. Vi se budite. Došao je na dnu pozornice. Sada - sada. - Hoćete li ruknuti. Kad ste spavali bili ste ko dijete. Sad ste čovjek. Tako se odurno može da ruga samo - java i svijest. Toga nema u snu. Ostane na dnu. Zasjenjen je.

SRĐAN i on je polazio na drugi kraj. Tu se nagne na zid. Sad me ne vidite. Sada me slušajte. Valja birati drugu publiku. Preda mnom vam nije neugodno, jer sam ta druga publika ja. Ali kod stola, gdje je bila ona stara publika... Lea, Dinko... ha!

KUŠAR: Kod stola je bio ovaj život ovoga čovječanstva. Tu ne.

SRĐAN: To je duhovito. Sviđa mi se. Ja samo u tome uživam.

KUŠAR: To nije samo duhovito. Vi prestajete biti duhovit, jer vam se previše žuči nakuplja. Postajete drugi. Počinjete se buditi. Postajete onaj koji ste bili.

SRĐAN guši se; suspreže: I vi budite onaj koji ste bili. Ostanite kod kulture, instinkta - i fikse ideje... Nastavite s predavanjima. Dapače! Kad netko pođe u tuđu kuću na krađu pa se vrati praznih rukava - a zna se da je taj individuum polazio toj kući - on, on mora otići i drugi put k toj istoj kući i pitati, stanuje li tu gospodin Ipsilon... Da ne pobudi sumnje, razumijete, ili da sumnju ubije u - pojam, kako se to u sličnim zgodama kaže.

KUŠAR natakao je cviker; odmiče k vratima; cviker mu pada i on ga pridržaje drhtavom rukom. Govori ko u panici posrćući: Da, da... imate pravo. Idem - potražiti Rajčića... A vi... vi, ne mojte tj. nastavite ovako... Mi ćemo protumačiti vašu oštroumnost, duhovitost i razgovorljivost... sve, sve vaše portrete, sve... Veliki genij koji ruši sve naše društvo, život i duše... veliki, jedini genij koji, koji uništava sve naše čovječansko, stid, ponos, taštinu... živi od duha, jer uživa samo u duhovitosti, on jedini, prvi, vječni... jer, jer, jer na vratima se okrene i podmuklo, cinički jasno je, kako priznaje sam, bio uvijek i jest - iskren i - impotentan - Odmakne.

SRĐAN sav se raširi; pući će, misliš, kaput, rukavi, koža; udarit će ga kap. Ali on prasne u veliki grohot kao ono, kad gledaše ludovanje svoje Lea i otkapčajući prsluk, ovratnik, košulju i hlače još većim koracima pošao na vrata: Daj mu večeru. I dođi. Lea! Lea! Glas se gubi. Tišina se oglasuje. Onda, kad je tišina htjela prevladati posve, čuli se glasovi sve bliži, sve jasniji... Htjela si nešto. Tako, tako sam sretan, mala moja Lea. Sve, sve, što poželiš. Ulaze, on i Lea. Ona je plaha, žalosna, malo iznenađena. Ali ga slijedi, on je voda. Sve, razumiješ. Diše teško. Žile mu popuštaju. Raskopčan je. Smiješi se. Samo ga na mahove obasjavaju čudni, kratki plamsaji.

LEA: Tako grozno vičeš. Probudit ćeš goste. Kamo je pošao Kušar.

SRĐAN svlači kaput: Pošao tražiti Rajčića. Pjevao je - nisi ga čula - tiho i daleko. Možda je gdje posrnuo. A Kušar tako voli Rajčića.

LEA: A zašto se opija -

SRĐAN naglo: Radi tebe, Lea. Mi ćemo ih dočekati. Radi tebe. Marta je legla. I oni su legli, Marasovi. Mi ćemo ih dočekati. Ne boj se. Oni će se povratiti. On je morao leći na onu našu klupu, sjećaš se. Tako je krasna noć. A on voli gledati zvijezde. Radi tebe.

LEA nujno se otela; u šaptu, u uspomenama: Radi mene.

SRĐAN: Svi te ljube, Lea, mala Lea. Tako sam veseo. Oživjela si. Pomladila si se. Nešto si mi htjela saopćiti - ispričovijedati... Dođi. Sjedni. Sami smo, Lea. Mala Lea. Kako sam sretan... Vidio sam tebe - sretnu...

LEA besvijesno dršće; s vana popuhava: Tako čudno govoriš. Još čudniji ti je glas.

SRĐAN: Azmatičan sam. Previše sam se uzvikao danas. Radi tebe.

LEA: Radi mene.

SRĐAN: Pripovijedaj. Ja slušam. Kako te ja volim slušati! Bila si tako vesela danas posljedodne. Tako zažarena, tako nasmijana, tako obijesna. Puna pozdrava, puna cjelova, puna riječi. Tamo se - ti s barke, ja s prozora - prvi put poljubismo... Ko mladost... Šta ti je? Dršćeš? Udaljuje se. Češe se; znoj ga svrbi.

LEA: Šta je tebi? Velikom, nježnom ljubopitnošću. Šta je tebi?

SRĐAN gluho: Meni? Snalazi se. Sretan sam, Lea.

LEA: ... Radi mene...

SRĐAN: Radi tebe. Neugodna pauza. Nešto si htjela.

LEA: Ti si me vidio danas.

SRĐAN: O-da!

LEA: Ti si sretan danas.

SRĐAN: O-da!

LEA: Ti si mi obećao sve što poželim.

SRĐAN pritaji dah. Kimne glavom.

LEA: Hoćeš li me poslušati? Hoćeš li me obradovati? Bliža mu se. Bi li te veselila i moja sreća? Uhvati mu ruku; on se nespretno ugne. Budi veledušan - dobar - ko otac. On se uginje. Hoćeš me slušati? Hoćeš mi oprostiti - ko otac. On sjeda. Usiljava se. Hoćeš? Velikom ljubeznošću. Ja sam te upoznala - ja sam te zamilovala -

SRĐAN ko iz groba: ko oca -

LEA: ko oca. Kako ti je bio po objedu dobrodušan... velikodušan smijeh... Ko se tako smije, oprašta. Činilo mi se da smo mi svi djeca, tvoja djeca... učenici... i ti se svakome ljubezno smiješiš, sve opravdavaš, sve razumiješ i sve opraštaš... ko Hrist... Ništa te ne ozlovoljuje, ništa te ne rasrdi... ti ne mrziš... ti... Bliže. Sve većom ljupkošću; i glas joj je ugladeniji, pjevajući. Ti si živio - ti - ti si se svega zasitio - ti - ti si nad nama, nad životom, nad zemljom, nad svima... Mi smo svi dolje, na zemlji, u životu... svi. Ti nas gledaš, smiješiš se i čekaš... a on je bio tako drag i nevin... Stidio se je, obarao oči, žario i pripovijedao o svojoj prvoj ljubavi, cvijeću i prvom cjelovu... Gorio je, drhtao, zamirao... To. To. Ko djevojčica nisam toga imala - a svi su to imali ko mladići... A onaj je drugi dizao svoje jake, isparane ruke, prostodušno... pričao o svojim mišicama, ženama i radu - prostodušno... Slušala sam ga ko djevojka... Onda je zaveslao - pravilno, bez počinka, bez umora... Letili smo ko da plešemo... Vrtilo mi se u glavi... željela sam se zavrtiti jedamput tako ludo, jako, ludo... Ja sam ostala i bez prvoga plesa... A onda, onda, - ah - Ti sve praštaš, sve vidiš, sve

znaš... Došli smo na večeru umorni... Nitko me se nije ni dotakao... Ništa. Zakriva lice. Rajčić pjeva u noći - radi mene. Kušar je probdio noć - radi mene. Tamo je nova, velika, ozbiljna ljubav... Tamo se puno misli, ljubi i računa... kod večere se ne gledasmo... Nisu li se svi oni zaljubili u mene? I ja u sve - u nikoga - u sve... Stisne se, uobli pleća i skrsti ruke na grudima. Što ljube u meni... koga ljubim ja... Ti si gore, visoko, visoko... vidiš sve... koga ljubim ja? Ko da sniva... a on će ostati sam... svi će se razbježati u svijet - on će ostati sam... I čekat će strpljivo da se vrate... i kad će doći puni grijeha, pokajanja i suza... on će se smiješiti... Sluša. Nagne sasma glavu. Pauza. Srđan je pritajio dah. Ona diše brzo, tanko, kroz nos.

SRĐAN riječ po riječ u jednom glasu: Ti bi dakle otišla - ostavila mene -

LEA sagne se još više: Da -

SRĐAN: ti bi - otišla - ostavila mene -

LEA pokorno se sagne sasma: Da - da -

SRĐAN: ti bi - diže se i polazi k vratima - otišla - ostavila - zaključa ih - mene -

LEA nenadano se trzne, krikne od čuda i ostane raspružena. Pita.

SRĐAN ključ škrine i drugi put; on ga spremi u džep. Ti bi otišla - polazi k prozoru - ostavila mene. Zatvori prozor. Idi! Grubo, porugljivo. Idi!

LEA očajno otvara usta i oči. Pita.

SRĐAN grohoće: Idi.

LEA: Šta je to? Šapće: Šta radi - šta radi -

SRĐAN: Čeka da odeš. Smiješi se. Čeka da se vratiš. Smiješi se.

LEA luta pogledima.

SRĐAN: Čeka eto. I smiješi se.

LEA uhvati se za vrat: Ah!!!

SRĐAN: ... On je tako nevin i mlad; stidi se, obara oči i žari... I ja - podražava usiljeno podrugljivo - i ja sam nevin i mlad; i ja obaram oči, žarim se i stidim. Opipaj čelo. Znoji se. Opipaj bilo. Luduje. Opipaj usne. Gore... Žedno... A on je tako prostodušan i jak. I ja sam jak. Skuči laktove; košulja mu iskače. Opipaj. Željezo. Neka se ko porva sa mnom. Rečenice su sve kraće, prekidane. On mrtav - ja živ! On strv - ja gavran! Ja! Pruža ruke. Rukavi mu se skraćuju. Košulja sasma ispada. Ja. Bijesno. Oni piju - radi tebe. Bdiju - radi tebe. I ja. Ja ubijam - radi tebe. Ko! Oni? Ja!

LEA: Prestani, prestani... Trese se. Reko si: govorimo. Reko si: ti si slobodna... Na dvojm bi vratima škrinuo ključ... Šta hoće?

SRĐAN: Sutra. Ti - slobodna. I ja.

LEA: Možeš otići, govorio je. Slobodna si za liječnika, za zakon, za vjeru, za -

SRĐAN: - za mene!

LEA: U sramoti... mjeseci...

SRĐAN: Ne ti! Ja! Ja ne mogu. Krivo zakoraca. Ona uzmiče.

LEA: Jedan je škrinuo ključ. Mlad je, jak, slobodan - Šta hoće? Zubi joj cvokoću.

SRĐAN: Idi. Idi. Muklo se smije i vreba; vide mu se zarđali zubi i rutava prsa. Tamo je. Sva dršće. Blijedi. Boji se. Pred vukom. Sva dršće. Oči su joj mutne. Ne vidi. On ide k njoj. Ne vidi. Trne. Strava. Sablast. Još nije mrak. Kad osjeti. Lea se stište, guri kao od zime; uzmiče prema kutu, na dnu. On koraca još; upire se o stol. Jaukнут će. U noći. Ko ranjena zvijer. Ko

Janko Polić Kamov: Čovječanstvo

golubica. Sva je bijela. Čista. Uprepaštena. Ovo su oči. Ovo su pandže. Jao!! utrne najedamput lampu. Veliki mrak. Ako je uhvati, stisne, ugrize... Sakrila se. Bježi. Polazi k njoj. Sva dršće. Od stida. I on dršće. Ako je nađe: Sva dršće. Od straha. I on dršće. Ako je nađe... Svjetlo se utrnulo. Goli su. Ne vide se. Ko životinje. Ako je nađe... Lampa se trese; čuje se njegov zaduveni, jaki pohotni dah i teški, kratki, mali korak. Njoj strahovito cvokoću zubi.

Svrha

PUNAT, početkom rujna, 1908.

RJEČNIK

addio (tal.) - zbogom

amice (lat.) - prijatelju

avantira (franc.) - avantura, pustolovina

azmatičan - astmatičan, koji boluje od astme

basta (tal.) - dosta

domine (lat.) - gospodine

dominus (lat.) - gospodin

esprit (franc.) - duh; duhovitost

fatirati (franc.) - umarati

halbcylinder (njem.) - polucilindar, vrsta šešira

ignorant (lat.) - neznalica

Lir - Kralj Lear, lik iz Shakespeareove drame

nebište - nebiće, nebitak

negliže (franc.) - nemarna odjeća, polugolotinja; **u negližeju** - neodjeven, nedotjeran, neuredan

nota bene (lat.) - pamti dobro!, ne zaboravi!

punctum (lat.) - točka

salonrok (njem.) - salonski kaput, svečani dugi kaput

skapular, škapular (tal.) - dvije platnene svetačke sličice spojene uzicom; nose ih katolici ispod odjeće tako da je jedna slika na grudima a druga na leđima